

Oversigt

over det

Kongelige danske Videnskabernes Selskabs

Forhandlinger

og

dets Medlemmers Arbejder

i Aaret 1855.

Af

Etatsraad, Professor **G. Forchhammer**,
Selskabets Secretair.

Nr. 3.

Mödet den 9de Marts.

Hr. Etatsraad Professor *C. Molbech* meddeelte:

„Anmærkninger over nyere Tidens Architektur, særdeles i Danmark, og i Rigets Hovedstad; og over Fornyelsen af en gammel Bygningsstil i *Sverige*.” (s. s. 55.)

Enhver, som har gjort vor Tidsalders Bygninger og Bygningskunst til Gienstand for Beskrivelse, Betragtning og Eftertanke, vil have erfaret, at uagtet de meget forskellige Anskuelser og Ideer, hvorfra man gaaer ud i at bedømme denne Kunst og dens Værker, findes en næsten almindelig Enighed i den Erkiendelse: at *den nyere Tid* — naar vi endog gaae langt tilbage i det attende Aarhundrede — *savner eiendommelig*

Architektur. Med andre Ord: Vor Tid, eller det 19de Aarhundrede, har ingen *egen Bygningsstiil*. Lad en Architect i andre Henseender udmærke sig ved denne eller hiin anbefalende Egenskab i hans Værker: han vil hverken kunne giøre den Fordring gieldende, at være selvstændig, eller national karakteristisk. Forbilleder og arkitektonisk Charakter kan han hverken søge i sin Tidsalder, eller hos sit Folk. Ja selv om han nok saameget opsøger det Usædvanlige, det Selsomme i Former og Decorationer, der overraske det uvante Öie, saa vil man dog, med nogen Kundskab til Konstens Historie, snart opdage, at det Væsentlige i hans Bygningsformer er gammelt og laant; imedens en eller anden tilfældig udvortes Charakter kan være tilföiet — som oftest mere til Skade, end til Gavn for Grundformen. Enhver modern Bygning af nogen arkitektonisk Betydenhed, som vi see for os, vil findes at have Noget af en eller anden *ældre Stiil*; og jo mere fremmed eller usædvanlig Bygningen forekommer os, desto snarere vil man ved nöiere Bekiendtskab opdage: at Architecten hverken har kunnet skabe af *egen Aand*, eller danne sit Værk i Overeensstemmelse med en samtidig herskende *almindelig Stiil*; men har fundet sig nödsaget til at tage meer eller mindre paa Borg hos dette eller hiint ældre Folks, hos den eller hiin tidligere Tidsalders Bygningskonst. Vi behöve ikke at gaae længere end til vort eget Land, vor egen Hovedstad, for at see dette bekræftet ved en Erfaring, som bedst kan bevise eller bekræfte, hvad ovenfor er sagt. — Saa lidt vi kunne sige, at vort Fædreland har Rigdom paa udmærkede arkitektoniske Monumenter, fattes det dog ikke enkelte saadanne fra forskiellige Tidsaldere; og skiöndt den normannisk-gothiske Stiil, i sin höieste Konst-Udvikling, egentlig aldrig naaede til Norden: har Danmark dog haft en Periode i Middelalderen, hvori der fornemmelig anvendtes betydelige Kræfter paa den *kirkelige* Architektur; og det lige til det femtende Aarhundrede. Endog vore steenbyggede Landsbykirker (de fleste vel fra det 13de og 14de Aarhundrede) have deres eiendommelige Mærkværdig-

hed; og Architekturen savner ikke saameget historiske Forhold i Danmark, som dens Historie hidtil har været reent forsømt.

Vi ere vel, det maa tilstaaes, temmelig fattige paa *nyere* offentlige eller private Bygninger af en fremtrædende og betydende Charakter; men ogsaa de faa, vi have, lægge for Dagen, at vore Architekter i senere Tider ikke have *opfundet*, men laant Stil, Charakter og Ornamenter enten hos de Gamle, eller i en eller anden nyere Periode, hvori man endnu kunde siges at besidde noget *Eiendommeligt* i Bygningsformer og Bygningers udvortes Syn. — Noget saadant har man ogsaa kun eengang i den nyere Tid havt i *Danmark*, under en Konge, der selv var Bygmester: *Christian den Fierde*. Det maa være mig tilladt, med nogle Ord at berøre det overordentlige, og fra flere Sider (ogsaa den finansielle) mærkværdige Phænomen, som denne Konges arkitektoniske Virken frembyder. — Det kan vel siges, og er oftere sagt om Christian IV., at han byggede og lod bygge nærmest i *nederlandsk* og *nordtydsk* Stil. Desuagtet vil det uden Tvivl findes, (hvad selv Fremmede have erkiendt) at enhver Bygning, der skylder Christian den Fierdes Byggelyst sin Tilværelse, har noget *Eiendommeligt*, Noget der strax giver sig tilkiende som Egenhed, som karakteristisk for Bygherrens Smag — med eet Ord som en *Stil*, der vel har sit Fundament i en vis Tids udenlands herskende Bygningsart; men dog saaledes, at Stilen tillige har et vist Slags individuelt Præg, hvori man gienkiender særegne Modificationer, og en Frihed i at anvende de fremmede Motiver, der er ligesaa karakteristisk for Christian den Fierdes Bygninger, som Frugtbarhed og Mangfoldighed i den arkitektoniske Opfindsomhed. Denne har bebevirket, at neppe een af disse Bygninger kan siges, i sin hele Charakter og Skikkelse, at være en Copie eller Gien-tagelse af den anden. — Dette gielder f. Ex. ogsaa om Slottene *Frederiksborg* og *Rosenborg*. Hvormeget disse endog synes at have, og virkelig have tilfælles, ere de dog i Anlæg, Plan og Udførelse saa meget forskellige, at det første fuldkommen

har Charakteren af en grandios Kongeborg fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede — imponerende nok til at kunne beherske en i sin Tid endnu langt mere storartet, for Danmark og Siælland eiendommelig Naturomgivning af stolte og mægtige Skove, som man siden har gjort alt mueligt for at indskrænke og fortynde, uden dog at kunne svække Virkningen af et arkitektonisk Monument, der søger sin Lige i Europa. Det er ogsaa netop ved dette Bygningsværk, det betydeligste og største i Danmark næst det ældre Christiansborg, at det af historiske Kilder kan vises, og er beviist: at Kongen, endog ved saa store Foretagender, ikke benyttede nogen egentlig Architect til at forestaae Slottets Opførelse; at han selv umiddelbart gjorde Tingninger med de forskellige Haandværksmestere (Muurmester, Tømmermester, Kleinsmed, Glarmester, Kobbertækker, Steen- og Billedhugger, Maler, Snedker, Bröndmester o. fl.) som brugtes ved Slotsbygningen; og at det saaledes, efter al Rimelighed har været efter hans egne Planer og Ideer, tildeels vel endog efter hans egne Udkast og Tegninger, at Bygningen fik sin Skikkelse, sin Stil og sine Ornamente; med eet Ord, at Christian IV. ikke blot var Bygherre, men var sin egen *Bygmester*.*)

Ikke mindre vel har Christian den Fjerde forstaaet, at give *Rosenborg* en Form og Charakter, som gjør det til en Datter af Frederiksborg, men uden at savne Egenhedens Præg i Slægtskabets Liighed, og uden at lide noget ved Sammenstilling med den, efter en større Maalestok anlagte Slots-Bygning.

*) „De meddeelte Actstykker — gjøre det öiensynligt, at Kong Christian den Fjerde, ved personlig at afslutte Contracter med de forskellige Haandværksmænd, ved selv at sørge for Materialier, selv at anordne og aftale med sine Mestere, hvorledes Alt skulde være, og ved et vigtigere Arbeide, at levere dem de fornödne Tegninger og Modeller („Afrids“ og „Skabelon“) har taget en saa betydelig umiddelbar Deel i Slottets Opførelse at „al Tanke om en anden, Udförelsen af dette Bygningsværk forestaaende „Architekt, ganske maa bortfalde.“ (Bidrag til den danske Bygningshistorie af Archiv-Documents, ved G. F. Lassen. I. Frederiksborg Slot. Histor. Tidsskrift. IV. S. 591.) Jvf. ogsaa J. A. Berg's Beschreib. des Schlosses Friedrichsburg. Fol. C. 1. b.

Man tænke sig begge Slottes Plads ombyttet; og man vil da let forestille sig, hvor uheldigt dette Vilkaar vilde være for Begge; hvor uberegnelig meget Frederiksborg i umiddelbar Nærhed ved Hovedstaden — eller endog, som nu, indenfor dens Volde, vilde tabe i sin Virkning; og hvor lille og uanseelig Rosenborg vilde forekomme paa den herlige Skovplet, hvor Christian den Fierdes Kongeborg hæver sig op af Søens klare Vandspeil. — Dette maa være sagt i Forbigaaende, for at bestyrke den Sætning, der altid vil gælde, hvor lidt den endog altid følges: at Bygmesteren ikke maa nøies med den Plan, det Afrids af sin Bygning, som han udkaster paa Tegnebrettet; han maa tænke paa Stedet, hvor den skal lægges, paa Omgivningen, som den er bestemt til at modtage. Til denne har Kong Christians Rosenborg passet, som Juvelen, i Midten af Smykket, til sin Perlekrands. Kongen omgav det med Haveanlæg, der ganske svarede til Bygningens Charakter. I henved to Aarhundreder have de bevaret den Harmonie, der fandtes imellem Slottet og Omgivningen; det var vor Tid forbeholdt, at bryde den, og fra alle Sider at forringe og indskrænke en offentlig Have, der ved sin Alder, sin Charakter og sin Størrelse, midt inde i en stor Hovedstad, var ikke mindre ærværdig og udmærket, end Slottet selv. Rosenborg staaer nu som et isoleret arkitektonisk Monument, i en fremmed og tildeels smaalig Omgivelse; men det har som saadant heldigviis en saa karakteristisk Form og Skiönhed, at det desuagtet vil tildrage sig enhver Kienders Opmærksomhed og Beundring. At disse Ord ikke ere Udtryk af national Forkiærlighed og Overdrivelse: derom har for ikke længe siden en af de fortrinligste blandt Europas nulevende Kunstnere afgivet et interessant Vidnesbyrd.*)

*) Den navnkundigste nulevende franske Maler *Horace Vernet* besøgte Kiöbenhavn for nogle Aar siden paa en Dampskibsreise til Petersborg. Blandt de meget faa Mærkværdigheder, som han under sit Ophold i en Dags Tid besaae, vare Rosenborg og Thorvaldsens Musæum. Slottets Architektur, ligesom dets indre Beskaffenhed, Decorationer og Samlinger, vakte i höi

Kun to af Christian den Fierdes Bygninger har jeg nævnet til Exempel, og disse ere af en beslægtet, eller om man vil, eensartet Charakter. — Men hvor eiendommelig, med en heelt anden Natur og Bestemmelse, er igjen Kiöbenhavns *Börs*? — Hvor originalt, man kan næsten sige, eneste i sit Slags, er „*Runde Taarn*” — opført ikke til Kirketaarn, men bestemt, ved Bygningsmaade, Soliditet og Fasthed, til astronomiske Iagttagelser? — Ikke mindre forskiellig var igjen *Koldinghuus*, med sit saakaldte „*Kæmpetaarn*”, fra de ovenfor nævnte to Slotsbygninger; og dersom Nogen allene fra *Trinitatis Kirke* vilde medtage en Forestilling om, i hvilken Stil og Charakter Christian den Fierde vilde have en ny Kirkebygning opført: da vilde han i høi Grad overraskes ved at see den i Aarene 1618 til henimod 1621 opførte Trefoldigheds-Kirke i *Christianstad* i Skaane, hvis rummelige, luftige Hvælvinger og hvis dristige, lette Söilebygning, i höiere Grad end *Trinitatis-Kirke* röber en afgiort Egenhed i arkitektonisk Idee og Smag. Denne Kirke (om hvis mærkværdige og ualmindelige Bygningsmaade, man nu er i Stand til, ogsaa uden at besøge Stedet, at faae tilstrækkelig Kundskab)*)

Grad hans Interesse; han yttrede, at det var et af de af de mærkværdigste og i sin Art skiønneste Slotte, han nogensteds havde fundet. Ved sin Tilbagekomst var Tiden ham endnu knappere tilmaalt. Han gik i Land, og lod sig føre lige til Rosenborg, hvor han anden Gang tilbragte flere Timer, og det var det eneste Sted, hvor han den Gang opholdt sig, indtil han atter blev sat ombord i Dampskibet, der kort efter afseilede.

*) Jvf. „Konstanteckningar under en Resa i Sverige år 1849, af *C. G. Brunius*.” Lund 1851. p. 695—720. Et Uddrag af denne Beskrivelse er optaget i *R. Acrel's* „Tidskrift för praktisk Byggnadskonst och Mekanik”. 3. Årg. 1852. 1ste Hefte; hvortil 2 meget vel udførte Tegninger ere meddeelte af Forfatteren. I Beskrivelsen har Prof. Brunius af danske Archivdocumenter oplyst, at Kongen har overdraget Bygmesteren *David Nyborg* at lade udføre Kirkens Muur- og Tömmerværk, *efter ham meddeelte Tegninger*. (13 Dec. 1617.) Desuden har man Kongens afsluttede Contracter med Steenhuggeren *Rasm. Clausen*, Orgelbyggeren *Joh. Lauritzen* (1619) og Snedkermester *Hans Kock* (1620). I en Skrivelse fra Christian IV. til *Dav. Nyborg*, gives der ham en skarp Irettesættelse, fordi han, imod Kongens Forskrift, havde anbragt Prædikestolen (af sort Marmor) i Kirkens Mellemgang, foran Choret (hvor den endnu findes). Vi behöve ikke at

afgiver saaledes et nyt Vidnesbyrd om den kongelige Bygmesters personlige Talent og Selvvirksomhed i den Yndlingskonst, som han fremmede ved en Række af store Bygningsværker, Ombygninger, Stæders og Fæstningers Anlæg, hvis Antal, hvis Storhed, Omkostning, og Tiden trodsende Varighed, sætter os i stigende Forundring, jo flere af dem vi lære at kiende, og jo nøiere og dybere vi blive fortrolige med Historien af denne Konges arkitektoniske Virksomhed og dens talrige, endnu bevarede Mindesmærker. — Da den nylig nævnte Kirkebygning i Skaane hos os er saa godt som ubekjendt, og heller Ingen i Danmark hidtil har skienket Kong Christian IV. som Byggherre og Bygmester den Opmærksomhed og Interesse, som Professor *Brunius* i Sverrige: kan det være værd at meddele den almindelige Charakteristik af Christianstad Kirkes Architektur, hvormed den sagkyndige Forfatter, slutter sin detaillerede Beskrivelse af samme:

„Iblandt Christian den Fierdes mangfoldige Bygningssværker, der alle udmærke sig ved en sikker Anordning og ualmindelig Fasthed, og hvoraf endeel fortiene Bygningsforskerens hele Opmærksomhed: synes den her omhandlede Kirke, ved sin Dristighed i Plan og Reenhed i Holdning, *at indtage den første Plads*. Naar man seer disse smekke, høie Colonner at bære saa vidtstrakte og lavtspændte Forenings- og Skille-Buer (*Skiljobågar*) med lidet opspringende Hvælvinger: sættes man i Forundring over, at Nogen har vovet sig til at udføre en saadan Bygning, og at denne allerede har staaet sin Prøve i to Aarhundreder. Det synes som en slig Construction knap kunde være sikker, dersom man havde givet den Træhvælvinger med Hængeværk (?) (*Spännstolar*). Men vi have ovenfor viist, hvilke Forsigtighedsmidler man har anvendt, for at bevirke Sammenhold i det Hele; og disse Midler vilde giøre vor Tids mest udmærkede Bygmestere Ære. Saavidt mig er vitterligt, findes

gaae langt for at erfare, hvad *Brunius* bemærker, „at ogsaa nyere Bygmestere have gjort sig skyldige i denne Feil.”

der i den hele europæiske Verden ikke en eneste saa stor og høi Kirke, *) hvori Steenhvælvinger ere slagne paa saa tynde (*smärta*) og saa faa Colonner; og det synes virkelig, som Kongen her har villet vise, hvad han som Bygmester kunde vove. Det kan imidlertid ikke negtes, at Synet af Söilernes overordentlige Svaghed, i Sammenligning med *Langhusets* (Skibets) store Omfang og Höide, vækker en med Forbauselse blandet Frygt, snarere end Fölelsen af den med Beundring forenede Siælsoplöftelse. At Colonnerne, uagtet de bestaae af en meget haard Graasteen, virkelig (i det mindste en enkelt af dem) ikke have Styrke nok, viser sig deraf, at i den nordre Rad blev paa den næstsidste Söile mod Östen 1755 Capitelens nedre Ring sammenknuust ved Trykket. **) Enkelte Revner have ogsaa viist sig paa de östligste Taghvælvinger over Mellem- og Sidegange. — I övrigt bemærker Forfatteren bl. a. at de to höie Gavlbbygninger, som reise sig paa Langskibet, i Liighed med Korsflöienes Gavle, baade ere unyttige, og ophæve Korsformen for Öiesynet. Men han tilføier: „at en saadan Anordning tilhörer Kirkens hele Bygningsstiil; og man forsoner sig snart med denne Sammenstilling, naar man ikke ledes af en blot eensidig Forkiærlighed for en vis Stiil.”

At Christian den Fierdes Bygningsstiil ikke blev uden Virkning paa anseelige Privat-Huses Character, der opførtes i 1ste Halvdeel af det 17de Aarhundrede: derom har Kiöbenhavn ikke

*) Dens hele indre Længde, fra den vestre Indgang til Chorets östre Muur er 198 Fod; dens Brede tilligemed Korsflöiene 131 $\frac{2}{3}$ Fod; foruden disse, eller Langhusets (Skibets) Brede 91 $\frac{2}{3}$ Fod. Langhusets og Korets Ydermuur har i Tykkelse 6 $\frac{1}{3}$ Fod; Korsflöienes Muur 7 Fod, og Taarnmuren nederst 9, överst 7 Fods Tykkelse. Derimod have de 12 Söiler, som bære Taghvælvinger, til en Höide af 32 $\frac{1}{2}$ Fod nedentil kun 10 Fod og oventil 1 $\frac{1}{2}$ Fod i Diameter.

**) Da Forf. kun anförer dette ene Tilfælde som indtruffet 120 Aar efter Kirkens Bygniug, synes det dog at kunne ansees som en Undtagelse; der lod sig tilskrive en Synkning i Grunden eller et stærkere Tryk paa det enkelte Punkt; snarere end en almindelig feilagtig Beregning af Söilernes Bærekraft.

manglet Vidnesbyrd, som dog, omtrent paa et eneste nær — den bekjendte af Borgermester *Matth. Hansen* 1617 opførte (nu Schoustrupske) Gaard paa Amagertorv*) — allerede ere forsvundne. At man i den fölgende Halvdeel af dette Aarhundrede har forladt denne Konges *nederlandske* Stiil, og begyndt at gaae over til den *franske* fra Ludvig den XIII. og Ludvig XIV. Tidsalder — derom vidner vel ogsaa kun et eneste Bygningsværk i Kiöbenhavn, men et i sin Art fortrinligt: *Charlottenborg*, oprindeligen Gyldenlöves Palais, opført efter 1672. Dette Slots skiönne Hoved-Façade er og vil altid blive, ikke allene en Hoved-Prydelse for den ved sin sieldne Storhed og ved de omgivende Bygningers Anseelighed udmærkede Plads, der i et Aarhundrede har været Kiöbenhavns Centralpunkt; men det vil tillige være et i Öine faldende Beviis paa, at Architekturens artistiske Skiönhed, Betydning og Virkning ikke ligger allene i en Bygnings Storhed, Pragt, Colonnader og andre udvortes Ornamenter. Charlottenborg har intet af saadant; det har sin oprindelige Form og Simpelhed, sin alvorlige Charakter i de brunröde Mure, som hidtil ingen destruerende Slots- eller Stads-Bygmester har vovet at forgribe sig paa; det har sine gode, rene og ædle Forhold, der indtage Öiet, uforstyrrede ved nogen fremmed eller overflödig arkitektonisk Pynt, og vinde i deres Virkning paa Synet, jo længere de betragtes. Der ligger i Charlottenborg endnu en Mindelse om ældre Tider, om den mere alvorlige Stiil og Charakter i det 16de og 17de Aarhundredes Architektur. Det blev imidlertid omtrent det eneste i sin Art i Kiöbenhavn: Her fattedes i det attende Aarhundredes anden Halvdeel en kongelig Bygmester. Christian V., som havde arvet sin Farfaders Interesse og Omsorg for den danske Krigsflaade, var, som i mere andet, Christian IV. ulig deri, at han havde mere Jagtlyst end Byggelyst.

*) Jvf. Nyt historisk Tidsskrift. V. S. 261—272.

Omtrent tredsindstyve Aar efterat Charlottenborg var opført, foregik der et Slags Revolution i Bygningsstil og arkitektonisk Smag i Kiöbenhavn. Denne Revolution begyndte med *Christian den Siettes* colossale, udvortes med overlæsset Prunk decorerede, men i sin Heelhed stolte og imponerende Kongeborg; den endte eller udtönte sig i den anseelige Mængde af Palaisbygninger, Hoteller og andre betydelige Privathuse, hvis Opførelse i Kiöbenhavn vedvarede under Frederik den Femtes tyveaarige Regiering — en forbausende kort Tid for saa mange store og kostbare Bygningsværker; og for Anlægget af den hele nye Deel af vor Hovedstad, som endnu danner dens architectoniske Glandsparti, der paa den fordeelagtigste Maade modtager den Fremmede, hvis Ankomst skeer fra Sösidan.

Den her omtalte Overgang og betydelige Forandring i Bygningsstil og den hele Bygningsmaade (thi den strakte sig ogsaa til de nyere Huses og Pragtbygningers hele indre Skikkelse, Indretning, og Decorering) var en ligefrem overført Copie af den sildigere franske Architektur, der opkom og udviklede sig under Ludvig den Femtendes lange Regieringsperiode (1715—1774). Den var et Slags Udartning af den saakaldte Renaissancestil, der selv var en tildeels endnu grandios, men med uharmoniske Dele blandet Overgang, eller Tilbagegang, fra den saakaldte Middelalders eiendommelige Architektur til antike Former. Det vilde före for vidt, at udvikle hiin Bygningsstil fra det 15de og 16de Aarhundrede, i dens italienske og franske Hoved-Egenskaber; vi maae nöies med at antyde, at dens karakteristiske Soliditet og Kraft syntes at være for storartet, for alvorlig og betydende for det 18de Aarhundredes lette, frivole og fordærvede Konstsmag, hvis Charakter man nemmest opfatter i den, al ædel Reenhed og Naturlighed fornegtende Maleri og Plastik, som italienske og franske Malere og Billedhuggere hyldede i Midten af det 18de Aarhundrede — en broget, forvirret Blanding af forskellige Konstarter og af det Sande og Eiendommelige for hver især. Det syntes som al Forestilling om det Skiönne i den menneskelige Skikkelse og andre Natur-

Former var gaaet tabt. Billedhuggere modellerede deres Statuer, som om de drøieste Figurer paa en Deel Malerier af *Rubens* og hans nederlandske Skole havde været deres Modeller. Franske Malere (som den frugtbare *François Boucher*, og hans Samtidige og Aandsslægtninge) satte den høieste Priis paa opsvulmede Former, og en kaad vellystig Letfærdigheds Udtryk i qvindelige og mandlige Legemer og Ansigter, uden ædel Skiønhed og uden aandelig Kraft og Værdighed. Den saakaldte *Rococo-* eller *Barok-Stiil**) gik ligeledes over i Architekturen, hvor næsten al Forskiel og Adskillelse imellem den profane eller civile, og den kirkelige Stiil blev udslettet. Man kunde knap mere skielne imellem et Slot eller Palais, og en Kirke. — Saaledes havde den tilbyggede lavere Fløi eller Sidebygning der indeholdt Slotscapellet i det ældre *Christiansborg*, heller ikke det Ringeste, der, saaledes som nu, kunde adskille Capellet i arkitektonisk Charakter fra det øvrige Slot. Hvis dette endog, i det Hele taget, gjorde, og maatte giøre en ved den compacte Masses Storhed imponerende Virkning: saa havde man tillige gjort alt mueligt for at svække og forvirre denne Virkning, ved at overlæsse de store Bygningsflader med en prunkende Fylde af Ornamentter, som betog dem endeel af deres Rumfylde ved indskrænkende Vinduesprydelse og ved en i øvrigt ziirlig og smuk tredeelt Pilaster-Række paa Hovedfaçaden imod Slotspladsen. I den øvrige ornamentale Charakter ved det ældre *Christiansborg* Slot, hvor Altaner, Statuer, Balustrader, Trophæer, Vaabenskiolde og andre Prydelser vare anbragte paa enhver Plads, som dertil var nogenlunde skikket, havde Architekten hyldet sin Tids og sit Fædrelands Smag. Det var den franske Stiil fra Ludvig den Femtendes Tidsalder, som her var overført i en Slotsbygning, hvis Forhold og massive Eenhed i øvrigt bevarede Slottets storartede Charakter; ligesom

*) Denne, af Professor *Brunius* optagne og anvendte Benævnelse, synes i det Hele rigtigere og mere artistisk passende for den her omhandlede Stiil i Architekturen og i Bygnings-Ornamentter, end det i Tyskland dannede Ord: *Parykstiil*.

en dertil svarende Soliditet i Mure, Grundvold, Kielderhvelvinger, Porte, Trapper og den hele Indbygning, vidnede om en Bygmester, der har været sin Opgave voxen og hiemme i enhver Deel af sin Konst.*)

I det Hele foregik der ingen væsentlig Forandring i den Architektur, der blev herskende i alle de Bygningsværker, som i Frederik den Femtes Regieringstid, og i en forbausende kort Periode, maa have i meget betydelig Grad forandret vor Hovedstads ydre Charakter; ligesom Forvandlingen allerede var begyndt i den simplere civile Huus-Bygningsmaade, efter Ildebranden 1728. Fra den Tid af forsvandt saaledes i de nyopbyggede Gader saa godt som al Anvendelse af Bindingsværk, selv i mindre anseelige Borgerhuse; men egentlig arkitektonisk Stiil i grundmurede Bygninger, og i adelige Familiers Hoteller og Palaier, fik dog Kiöbenhavn først efterat det nye Christiansborg var opstaaet som et Slags kongeligt Forbillede i Danmark paa det 18de Aarhundredes franske Smag — eller som man snarere vil kalde den — Vansmag i Architekturen. — Vi ville dermed, som alt er sagt, ingenlunde udtale en absolut Fordømmelse af denne Danmarks, og en af det hele Skandinaviens störste civile Pragtbygninger, hvilken kun, fra Bygningsformens og Skiönhedens Side, fandt en seirende Medbeiler i Tessins Slotsbygning i *Stockholm*. Som Bygning betragtet, var det gamle Christiansborg et i sin Art saa mærkværdigt og saa udmærket Monument, at man vel kan beklage dets Undergang; thi dets nyere ombyggede Skikkelse har dog hverken i sin Art kunnet opnaae den Storhed, eller den Betydenhed, som den ældre Slotsbygning besad. Den ældre Slotsbygning Mangler og negative Egenskaber laae

*) Man har antaget, at den oprindelige Grundplan til Christiansborg skyldes en fransk Architect. Imidlertid nævnes den daværende Brigadeer, siden General-Major *Häusser* (der havde underviist Christian VI. i Tegning og Architektur) som Slottets beskikkede *Bygmester*, hvis Forslag og Planer dog skulde forelægges en af Kongen udnævnt *Bygnings-Commission*. (Danske Atl. II. S. 97).

heller ikke saa meget i det, som nærmest tilhører egentlig *Bygningskunst*, hvori næsten alle *techniske* Fordringer paa en fortrinlig Maade vare opfyldte: som de laae i den Uskiönhed og Smagfordærvelse, der herskede i Slottets Indre, i Værelser, Pragtsales, ja selv i Slotsappellets Decorationer ved Plastikens og Maleriets Anvendelse. Man föler en virkelig Modbydelighed ved at see af bevarede Afbildninger og Prospecter f. Ex. af Slotsappellets Indre, hvilken Höide den daværende Decorationsstiil havde naaet i at kunne vanzire og fordærve Alt hvad den berörte. Jo större Rumforholdet og jo mere ophöiet Bestemmelsen var, som Architekten havde givet Slottets Sale, desto mere fordærvelig var Virkningen af en for vort Öie baade saarende og latterlig Pragt, som man bortödslede paa de mest smaglöse, unaturlige og barnagtige Decorationer i Barokstiil, hvormed endog Slots-Kirken og Riddersalen i Christiansborg vare overlæssede. Smaglöheden havde paa en vis Maade udtömt sig, og naaet sit Höidepunkt i Kongeborgen; den har uden Tvivl forholdsviis været mindre i Öine faldende, ringere i sin Virkning, der hvor den fremtraadte i den private Architektur i Kiöbenhavn, eller i saadanne mindre Hoteller og Palaier, hvor man ikke kunde drive det fuldt saa vidt i at ödsle med Smagens Fordærvelse ved det Barokke, som i det colossale Christiansborg.

Det synes derimod overhovedet antageligt, at Architekturen i Kiöbenhavn hævede sig noget til en renere, eller mindre overlæst og falsk Smag under den Udvikling, som den modtog i hiin historisk mærkværdige Bygningsperiode, der indtraadte under Frederik den Femtes Regiering. Jeg kan blot nævne, eller flygtig berøre denne, uagtet den fortiente, fra en sagkyndig Haand, en fuldstændig historisk Belysning -- saameget mere, som af dens mange Frembringelser i store og pragtfulde Privatbygninger en Deel allerede ere nedbrudte eller ombyggede; og flere og flere ville dele denne Skiebne. For at nævne det Betydeligste og Störste architektoniske Monument fra hiin Periode,

som Kiöbenhavn endnu har tilbage: saa er det bekiendt nok, at den regelrette Plads, der har reddet det gamle *Amalienborgs* Navn — med dens fire Palaier; med det herlige Monument over Frederik den Femte, som neppe nogensinde et sildigere offentligt Kunstminde i Kiöbenhavn vil fordunkle; og med den skiönne Harsdorffske Colonnade, som desværre kun er Træværk, og som kun paa een Side forbinder to af disse udmærkede Bygninger, — hörer til Hovedstadens ædelste Prydelse. Man tør vel ogsaa dristigt antage, at denne Plads, med sin Omgivning af symmetriske og eensartede Palaier, i Skiönhed kan maale sig med enhver af lignende Art og Störrelse, som findes i Europa; og vi ville haabe, at vandalisk Materialisme aldrig vil naae den Höide i Danmark, at disse Architekturens ædle Monumenter skulle som Stats-Activer dömmes ved Hammerslaget til at yde Sten og Gruus til Speculations-Huse.

Ville vi blandt de övrige endnu bevarede adelige Hoteller fra *Frederik V.* Tid nævne et Par af de fortrinligste, da kunde det vel være det Grevelig Lerchiske Palais, for Störrelsens Skyld, og for den oprindelig gode og heldige Plan i denne Bygnings indre Anordning; ligesom det forrige Berkentinske, nu *Schimmelmanske* Hotel, kan nævnes som et hidtil urört Vidnesbyrd om, at man i hiin Tid havde en Herrestand i Danmark, der hverken fattedes Evne, Sands eller Smag for Opførelsen af *private* Huusbygninger, som i arkitektonisk Betydning og Værdighed, og i en til Bygningens hele Charakter svarende størret Stiiil endnu i vore Dage prise Bygmesterens Konst. Hans Navn er maaskee for længe siden glemt; men saalænge hans Værk faaer Lov at staae urört, vil det vidne om hans rigtige Blik for det Ædle og Passende i en Palaisbygning, uden at lade sig forvilde af Tidens Svaghed eller Unaturlighed. Man vil endnu den Dag i Dag kunne gaae lige fra det nye Christiansborg til det hened 100 Aar gamle Schimmelmanske Hotel, uden i dette at savne noget i den *mindre* og mindre pragtfulde Bygnings Charakter og Anordning, og uden at stødes ved en os nu

ganske fremmed Stil i Architekturen. — Der kunde nævnes en heel Række af adelige Hoteller og andre udmærkede Huusbygninger fra Frederik V. Regieringstid, som meer eller mindre dele — eller deelte Fortrin og Mangler med denne Periodes herskende Bygningsmag.*) Sammentagne danne de en arkitektonisk Periode, som egentlig er den sidste, der fremtræder i vor Hovedstad med en afgjort og bestemt Charakter; og man kan vel sige, at denne i det mindste ved Soliditet og Anseelighed, undertiden ogsaa ved gode Proportioner og rigtige Rumforhold, böder paa det, som enkelte Bygninger fra hiin Periode savnede i ædlere Simplicitet og en renere Ornamentstil, og paa det, som de nu fattes i en til vore nærværende Livsforhold ikke altid svarende indvortes Anordning.

Noget sildigere, under Christian VII., eiede Danmark i Bygningsdirecteur *Harsdorff* en Architect, som maaskee havde været i Stand til at grunde og udvikle en egen og renere Bygningsstil, dersom han var fremkommen i en for hans Konst heldigere Periode i Danmark. Men han savnede næsten al Leilighed dertil. Regieringen fandt ingen Kræfter at anvende paa den nyttigste offentlige Luxus, naar den bruges paa en rigtig Maade og uden Overilelse: Bygningsluxus; og yderst faa Private vilde bygge for noget meer end Fornödenheden og den indre Bequemmelighed. Den hele Aarrække fra 1770 til 1800 er for Architekturens Historie i vor Hovedstad overhovedet fattig, eller af ringe Betydning og næsten uden Monumenter. Man kan unegtelig vel i de mange Gader, som Ildebranden 1795 lagde i Gruus, og iblandt de mange hundrede private Huse, som efter samme opførtes, opdage enkelte, der udmærke sig ved gode Proportioner, ved en mere fremtrædende Form og Stil i hele Bygningen; eller rettere i dens ydre Decorationer til Gaden. En ved Skiönhed udmærket, reen og ædel, eller betydende cha-

*) Adskillige findes historisk omtalte og beskrevne, saavel i *Thuras* bekiendte Værker, *Vitruvius Danicus* og *Hafnia hodierna*, som af *Pontoppidan* i D. Atlas II. S. 107. 108. 178. 181. 182. 186. 187. 190. 191. 192. og fl. St.

rakteristisk Bygning fra hiin Tid, vil man dog have vanskeligt nok ved at finde. Prøver paa at decorere Ydersiden af et Huus i antik Smag — eller noget, der skal ligne denne — midt iblandt lange, eensformige moderne Huusrækker, høre ogsaa kun til sieldne Undtagelser. Og iblandt slige fremmede arkitektoniske Skikkelser er det endnu sieldnere at finde nogen, der (saaledes som den oprindelig „Gustmeierske Gaard” ved Holmens Canal) snarere ved en reen og tækkelig Stiil, end ved Prunk og et Slags Prætension (saaledes som den store saakaldte „Erichsens Gaard” paa Kongens Nytorv) tildrager sig Opmærksomhed. Begge disse Bygninger tillægges *Harsdorff*; og den første især kan med Rette siges at giøre hans Smag Ære; ligesom den virkelig viser, at en antik Stiil lader sig anvende i den nyere Huusbygning, naar det skeer i passende Forhold, og med forstandigt Hensyn til Husenes Størrelse og Beliggenhed. — Man har undertiden ogsaa tillagt *Harsdorff* en af de faa offentlige Bygninger, fra det 18de Aarhundredes sidste Decennier, som kunne tildrage sig og fortjene Opmærksomhed: det *chirurgiske Academie* i Bredgaden. Det er imidlertid intet Værk af *Harsdorff*, men af den samtidige Bygningsinspecteur, Professor *P. Meyn*; (Copfört 1786). Uden at høre til arkitektoniske Pragtværker, vil et dannet og uforvænt Öie dog finde sig tiltrukket og i det Hele tilfredsstillet ved en Bygning, som lærer, at der ikke altid udfordres store Pengemidler, eller fuldkommen rene antike Former, til at frembringe noget i sin Simpelhed Ædelt og Smukt i Architekturen.*) At man kan tillægge de to joniske Söiler, som ere anbragte ved Indgangen til det chirurgiske

*) En Forfatter, som man ikke vil kunne frakiende Smag og Aandsfrihed, uagtet *Baggesen* i sin Tid gjorde sig lystig over ham, regner det *chirurgiske Academie*, tilligemed Charlottenborg, Land-Cadetacademiet og Staldmestergaarden, til de „bedste” Bygninger i Kiöbenhavn (1792). *Ramdohr's* „Studien auf einer Reise nach Dänemark.” S. 166. Bogen er næsten glemt; men indeholder endeel, der endnu har historisk Interesse. *Suhm* havde skrevet foran i sit Exemplar: „Recht gut; hat aber zu viele *Ich* und *Aber*.”

Academie, den arkitektoniske Feil, at de mangle den saakaldte *Entasis*, eller umærkelige Udbugning, som enhver Colonne efter Regelen bör have — kan vel ikke i det Hele skade eller forringe Indtrykket af hiin Bygnings tækkelige Former. Man kunde snarere sige, at disse Söiler maaskee ikke vilde savnes, om de havde været borte.

Et andet Bygnings-Monument udenfor Kiöbenhavn, hvor der dog mindre kan være Tale om det Ydre, som ikke har manglet Dadlere, end om det Indre: vil bevare *Harsdorffs* Minde som en Mand, der forstod at anvende sin Konst i dens Reenhed, at virke uden Bram og Ödselhed ved en ædel Stiil, som dog ikke ligefrem og ubetinget underkaster sig og følger den antike Architekturs Forbillede og Forskrifter.***) Jeg mener hermed det nyere kongelige Gravcapel ved Roskilde Domkirke. Det er til Ære for Bygmesteren, at længe efter hans Död har det vundet større Bifald og Erkiendelse, efterat Capellet ikke mere var tomt, men havde optaget de Monumenter som det var bestemt til at rumme. At Harsdorff (hvem formodentlig ogsaa flere, efter Branden 1795 opførte Privat-Bygninger i Kiöbenhavn tilhøre) eengang i det mindste fandt Leilighed til at anbringe en antik Stiil, med dens Colonner, paa et stort Borgerhuus (det ovenfor nævnte saakaldte *Erichsenske* ved Kongens Nytorv) tör maaskee snarere fremkalde nogen Overraskelse, end en reen æsthetisk Virkning. Man seer hellere det chirurgiske Academie, en Bygning med langt ringere Prætension, end denne borgerlige Pragtbygning, der paa en Maade repræsenterer den Tids Handelsbram og Kiöbmandsluxus, ligesom Rybergs Gaard (i Store Kongensgade, nu ombygget) og

**) Uheldigviis er denne fortiente og agtede Bygmesters Erindring allerede saa udsløttet i hans Fædreland og blandt hans Konstfæller, at jeg endog forgieves har henvendt mig til vor lærde Konsthistoriker, Hr. Professor *Höyen*, om Oplysninger, ham vedkommende. Ei engang hans Födselsaar seer jeg mig i Stand til med Vished at angive. *Harsdorff* döde A. 1798.

Van Hemmerts (Vaisenhuset paa Kiöbmagergade) gave Billedet af den bramfrie Handelsvelstand — som dog uheldigviis for en Deel kun var illusorisk.

Betragtningen af den nyere Tids, eller det 18de Aarhundredes Bygningskunst har i disse korte Træk særdeles vendt sig til vort eget Land, og dets Hovedstad — som den Gienstand, der nærmest og lettest frembyder sig for vor egen Erfaring, og kan oplyses ved denne. Det vil ikke være mindre naturligt, og passende til den nödvendige Begrændsning, som disse faa Bemærkninger maa underkastes, at jeg ogsaa fremdeles, ved at vende Blikket til den nyeste Tids Charakter og Frembringelser i Bygningskonsten, helst holder mig til det, vi kiende, og for en Deel selv have seet at blive til for vore Öine. — To næsten samtidige Begivenheder, Christiansborgs Slotsbrand 1794 og Stadens Brand 1795, have givet de mest virkende udvortes Anledninger til betydende Værker i Bygningskonsten, og til at lægge for Dagen, hvilken Vending denne Kunst vilde tage hos os i det 19de Aarhundrede. Uagtet man vel ikke med Grund kan sige, at Danmark i national Velstand og Kraft ved dette Aarhundredes Begyndelse stod tilbage for Midten af det 18de Aarhundrede: er det dog langt fra, at hvad Architekturen hidtil i det 19de Aarh. har præsteret i Kiöbenhavn, overhovedet i Mængde og Betydenhed kan maale sig med det, som denne Kunst frembragte i en Tid af 25 Aar, eller i Aarene 1740—1765. Christiansborg, (1733—1740) med det i Nærheden liggende Kongelige Palais, Amalienborg, det allermeste af den nye Stads-Deel, Østen for Gothersgaden og Nyhavn, de to Kirker paa Christianshavn,*) den begyndte Marmorkirke, en stor Deel andre offentlige Bygninger og private Huse og Hoteller — overgaae i det mindste

*) Den betydeligste af disse, *Vor Frelses Kirke*, en af de smukkeste og anseeligste i Kiöbenhavn, er vel allerede bygget under Christian V. af *Lambert v. Haven* 1682—94: men det høie Taarnspir, med sin udvendige Vindeltrappe, blev først opført af *Laur. Thura* 1749.

i Pragt, Anseelse og Betydenhed næsten Alt hvad der ved Hovedstadens Gienopbyggelse efter Branden 1795 opstod i fornyede Skikkelser. Den Hurtighed, hvormed dette, efter en saa vidt omgribende Ödelæggelse, foregik, bidrog meget til, at baade Soliditet og Konst-Charakter maatte komme til at lide. En Deel af dette Tab maa Man dog skrive paa Tidens og Smaagens Regning; da her i Begyndelsen af Aarhundredet ikke herskede stor Tilböielighed for det Solide eller Varige; heller ikke vil man finde, at en saadan Tilböielighed efter den Tid er voxet betydeligt. — Hvad derimod Architektur og Huusbygning angaaer, da kan det vel ikke negtes, at der overhovedet neppe tabtes noget ved, at enkelte Qvarterer i Kiöbenhavn, hvor stundom et og andet karakteristisk gammelt Borgerhuus i snevre, krogede Stræder maaskee var skaanet af Tiden, efter Ilden maatte give Plads for bedre, lysere, beqvemmere Gader. Men i övrigt kunde det efter 1795 hastigt opstaaende og for en stor Deel ganske forvandlede *gamle* Kiöbenhavn, i sin Gienopbyggelse ikke maale sig med hiint *nye* — som man længe kaldte det — fra Frederik den Femtes Periode — hvis første Anlæg imidlertid allerede var paatænkt og begyndt under Frederik den Fjerde og efter Branden 1728.

Huusbygningen efter Branden 1795 stod for en stor Deel i *technisk* Fuldkommenhed tilbage for den ældre Periode fra 1740—65 — stundom vel endog for enkelte Bygninger, som ere opførte i den *nyeste* Tid; hvilke man, hvor hurtigt det endog skeer, i det mindste forstaaer at give et vist *Skin* af solid Beskaffenhed. Overhovedet tör man dog neppe antage en saadan Beskaffenhed for meer end tilsyneladende paa en Tid, da Huusbygning næsten udelukkende er bleven til en mercantil Speculation, og det, man i den Retning kalder Bygningskonst, ikke er andet end en Modesag, hvis Formaal blot er at give Husene en mod Gaden pyntet Udside — sielden hist og her et Skin af artistisk Charakter, hvoraf de i Realiteten intet besidde. At belægge Husenes Steenmuur med Kalkpuds eller Cement, at

give denne Beklædning et Anstrøg af Ziirlighed, en udvortes Farvepynt, der nu endog undertiden stræber efter broget Prunk i saakaldet „Pompeiansk Stil” — eller at bekoste nogle flere Muursteen, noget mere Cement og Stuk paa Forsøg i en eller anden Ornamentstil til en Frise, til Vinduesbuer, Dörindfatninger og Muurfremspring — dette er omtrent Alt, hvorved vore Dages Bygmestere i den civile Architektur troe at lægge nogen Charakter i en Bygning. Det maa dog ikke glemmes, at i den allernyeste Tid (maaskee især siden 1848, eller siden Bygningsmanie, og Emigration uden for Voldene, ret begyndte at komme i Gang) er der hos os opkommet et eget Slags *architektonisk Mode*, der synes at ville gribe om sig — en Mode, der seer ud som den vilde gaae ind paa Konst-Ideernes Sphære, eller at ville tilegne sig en mere afgjort Tendents til Konstnervirksomhed hos yngre Architekter. Jeg skal lidt nærmere omtale denne Mode, efterat jeg først med nogle Ord har berørt den tidligere, endskiöndt vor Generation endnu tilhørende *Hansenske* Architektur-Periode, med dens Aand og Hovedværker i Kiöbenhavn.

Denne Bygmester, hvis Betydenhed vi ere langt fra at ville nedsætte, uagtet vi ei kunne blive fortrolige med en vis Eensidighed i hans Konstretning, eller med hans System for vor Tidsalders, og det 19de Aarhundredes Architektur, fik en i Danmark höist sielden og gunstig Leilighed til at udvikle sin Smag og sine Ideer i store Bygningsværker, hvis Lige man i Kiöbenhavn ikke havde seet opførte i de foregaaende 60 til 70 Aar. Han havde dannet sig denne Smag ved tidligere Studier, under en saa heldig Lærer og Veileder som *Harsdorff*, og under flere Aars Reise og Ophold i Italien; og den var hos Hansen saa at sige udelukkende, i det mindste i alle store Foretagender, henvendt til antike, eller græske og romerske Mönstre og Forbilleder. Han kunde imidlertid ikke overføre og anvende disse i fuldstændig Heelhed og Reenhed ved de to afbrændte Bygninger af storartet Charakter: *Christiansborg* og *Vor Frue Kirke*, som det tilfaldt ham at restau-

rere eller ombygge, med Benyttelse af de staaende Mure. Ved den tredie, Kiöbenhavns Raad- og Domhuus, havde han vel meget uheldige Localforhold at overvinde; men havde derimod her den Fordeel, at kunne frembringe et nyt og fuldstændigt arkitektonisk Monument, efter egne Ideer. Man tør neppe sige, at han i Udförelsen ganske benyttede denne Fordeel, eller heldigt brugte det vel ikke tilstrækkelige, men dog ganske betydelige Bygningsrum, som han havde at raade over. Han forkastede at benytte dette saaledes, at han, ved at spare en Deel af Rummet, havde kunnet lægge en noget mindre Bygning fri, saameget som det paa den givne Plads lod sig giöre; hvis det ikke havde været mueligt at tilveiebringe en Ombygning af Pladsen for andre Bygningsgrunde. Han blev derved ledet til at indeklemme sin i Façaden mod Torvet pragtfulde Raadhuusbygning imellem tilstödende Huusrækker. Den fik saaledes en Beliggenhed, hvorved den colossale joniske Söilebygning, i en ganske reen og ædel Stiil, og af en höist imponerende Virkning, taber meget af denne, naar man ikke seer den i en Belysning, for Ex. i Maaneskin, hvor den paa en Maade bringer alle andre omliggende Bygninger til at forsvinde for Öiet. Han kunde heller ikke forebygge, at Synet saa at sige ganske fyldes, og Tanken optages ved denne Façade, og at man uvilkaarligen maa hengive sig til den Forestilling at der bag ved den grandiose Forside ligger en i alle Former ligesaa mægtig, i alle Forhold ligesaa reen og fuldendt Bygning i antik Stiil, som Colonnaden med dens Frontispice lover os; men hvortil Öiet, ved de lavere Sidelöie, og ved Torvets Huusrækker, afskæres al Adgang. Hvad vi her gribes af, eller hvad vi beundre, indskrænker sig saaledes *advortes* til det isolerede Indtryk af den colossale Söilebygning. I det *Indre* vil en Forhalle i stor Stiil, og et Par Retssale forekomme os omtrent svarende til den imponerende Charakter, som Bygningens Forside frembyder; imedens dens övrige Indretning og Anordning lader meget tilbage at önske,

for at den skulde opfylde enhver teknisk eller practisk For-
dring, hvortil vor Tid kan være berettiget.

Man vil saaledes her, og oftere i de Hansenske Værker, komme til klar Overbeviisning om, at enhver Bygning, i hvis hele Construction man vil giennemføre en for vore Tidsforhold fremmed Stiiil, meer eller mindre vil komme til at lide under væsentlige og uundgaaelige Mangler. At opføre en offentlig Bygning, hvis Hoved-Formaal, eller hvis herskende Idee maa forekomme os at være den, at *tilfredsstille Architektens individuelle Tilböielighed* og *Smag*, kan ikke være nok for at opfylde *Alt* hvad vi fordre af en Bygmester. — I nærværende Tilfælde, ligesom i Frue Kirkes Forside og Peristyl, fremtræder Konstnerens Hensigt, at ville reproducere en *reen antik Stiiil* i enkelte grandiose Partier, som i og for sig selv vel kunne indtage og nære den arkitektoniske Synslyst og Skiönhedssands; men som hverken kunne giennemføres i fuldstændig Heelhed, eller indgaae en harmonisk Forbindelse med Folkets ubevidste Smag og Fölelse, der vil, at en Bygnings ydre og indre Charakteer fremfor *Alt* maa svare til dens *Bestemmelse*, og til en aandelig Harmonie — for Ex. imellem christelige Ideer og Forestillinger, og en kirkelig Architektur for vore Tider. Jo mere og jo fuldstændigere denne overføres paa antik Grund, desto mere vil upaatvivlelig Kirkebygningen blive fremmed og verdslig for Folkets naturlige Sands. Maa-see kan denne efterhaanden vænnes til nogenlunde at fatte det eiendommelig Skiönne, Imponerende, Harmoniske i de antike Former; men den vil dog altid ved dem finde sig fiernet fra det uudslettelige Indtryk af en christelig Konst, der er opstaaet og har dannet sig med Middelalderens Architektur.

Vi maa desuden ikke glemme, at i hvormeget Bygmesteren vil stræbe at hæve sin Konst til den rene Ideeverden, vil dette aldrig ganske lykkes ham i nogensomhelst Stiiil. Det ligger i Bygningskonstens Væsen, at den ingensteds, hos intet Folk, til ingen Tid, kunde blive absolut *fri* og *ideal*, da denne Konst overalt, hvor den dannede sig et eiendommeligt Præg, eller antog

en herskende Stil, har staaet under nationale og locale Betingelsers Virkning. Den har saaledes til alle Tider havt, og vil altid beholde *practiske* Öiemed at opfylde, der fordre en reen *technisk* Kundskab, Erfaring og Færdighed, og som den mest geniale eller smagsdannede Architect ikke kan tilsidesætte for virkelige eller formeente Skiönhedsfordringer, uden at arbejde imod sig selv, eller frembringe Bygningsværker, der ville blive meer eller mindre unaturlige og hensigtsstridende.

Den *ydre* architectoniske Skiönhed er i sin Grundidee allerførst henviist til Massens eller Rumstörrelsens harmoniske og symmetriske Forhold og Virkninger paa Öiets naturlige og dannede Sands. Denne Virkning kan være ganske enkelt i sit Væsen, i hvilket den er uafhængig af Alt hvad der hörer til Ornament, Pragt og Rigdom. En colossal, i Decorationer rig og prunkende Bygning kan være forfeilet i sine Forhold og Former, og derved fordærve eller forringe den tilsigtede synlige Virkning paa Siælen; imedens en langt mere indskrænket og fordringsfri Bygning indtager og behager os, allene ved den heldigt beregnede og fundne Harmonie imellem den synlige Heelhed og de anbragte architectoniske Brydninger af en Bygningsflade; eller ved det gode Forhold imellem dennes Hovedparti og de tilföiede mindre og lavere Sideflader, m. m. — Vi kunne dog derhos ikke lade det være ubemærket, at der unegtelig i *Rummets Storhed* allene, under visse Betingelser, og i Forening med en enkelt mathematisk Grundform, (for Ex. Pyramiden, Fiirkanten og Halvkuglen) ligger en vis uimodstaelig Virkning paa Siælen, som aldrig kan forfeiles. Alle, som have erfaret denne, ere enige om, at Synet af de egyptiske Pyramider paa Memphis-Sletten udöver denne Virkning i höiere Grad, end noget andet Menneskeværk paa den hele Jord; ligesom den modsatte Bemærkning oftere er giort, at den største enkelte Bygning, som gives, St. Peterskirken i Rom, baade i det Indre og Ydre, forekommer enhver Beskuer mindre end den virkelig er, fordi visse Egenskaber ved dens Bygningsmaade borttager

eller formindsker Storhedens tilgængelige eller for Synet fattelige Harmonie, og den Beskaffenhed i Formerne, hvorved Öiet sættes i Stand til at tilegne sig det virkelige Rumforhold.

Det var derimod netop en saadan Harmonie, hvorved Grækerne have bragt den gamle Verdens Architektur til sin største Reenhed og Fuldkommenhed i den ydre Skiönhedsform. Man vil uden Tvivl i dette Folks ædle arkitektoniske Konstværker altid opdage, at disses Skiönhed væsentlig bestaaer i en fuldkommen *Harmonie imellem Heelheden og Delene*, imellem den virkelige Rumfylde og den Forestilling om samme, som den indre Sands modtager ved Synsbilledet. Men man vil aldrig finde, at de have ladet denne Harmonie udöve en tyrannisk Magt over de græske Bygningers virkelige Bestemmelse og Brug — naar vi hensætte os i Tidens Betingelser, i Folkets religiöse Skik og dets borgerlige og offentlige Liv, i Landets Beskaffenhed og Climatets Forhold. Enhver Architektur, som i en nyere Tid, eller i vore Dage, vil copiere Grækernes Skik og Smag, staaer i Fare for, meer eller mindre at støde an imod Tidens Skik og reelle Fornödenheder, dens Trang og dens Fordringer. En saadan Architektur vil og maa altid blive meer eller mindre fremmed for Folkets Syn, og uden fuldstændig Harmonie imellem den *ydre* Form og den *indre* practiske Bestemmelse. Denne Konstretning er udsat for at frembringe Bygningsværker, der blive om ikke reent uforstandige og forfeilede, dog ofte unaturlige, hensigtsstridende, ubequemme — og let underkastede den Skiebne, hverken at kunne tilfredsstillende Konstens *ideale*, eller Teknikens *practiske* Fordringer. Dette bliver meer eller mindre Tilfældet — om ogsaa kun i det for vort Öie Uvante, som möder os i enhver *modern* Bygning, i streng *antik* eller græsk Stiil. Den kan indtage Öiet ved sine ædle Skikkelser og rene Forhold; den kan vække en Fölelse af halv Forbauselse, halv Beundring, ved det paa engang storartede og harmoniske i Colonner, og andre Bygningsdeles eller Ornamenters særskilte eller samvirkende For-

mer. Men et Indtryk af hiemlig Følelse, af national Fortrolighed med Bygningens Skikkelse og Charakter modtage vi aldrig. Det bliver altid for os ligesom *Billeder* af en forsvunden, en fremmed Bygningskonst, som i Stedet for at være tegnede eller malede for at give os en anskuelig Forestilling, i samme Hensigt ere opførte af Steen, og i naturlig Størrelse. — Det kan vel ikke negtes, at Forholdet paa en vis Maade er et lignende med Middelalderens Architektur, eller den saakaldte „Gothiske” Bygningsstil. Imidlertid vil dog en almindelig Erfaring lære, at denne Stil ligger vor æsthetiske Sands, vor Evne til at modtage Indtrykket af arkitektoniske Former, langt nærmere, end ved dem, som tilhøre den antike Verden. Den „gothiske” Bygningsstil (for at beholde en vedtagen, om endog vilkaarlig, lidet passende Benævnelse) er ligesaa vel en forældet Architektur, som den antike. Men den er dog i det Hele nærmere beslægtet med vor aandelige Sands, og med den æsthetiske Opfatnings-Evne, hvormed Christendommen i et Aartusinde, gennem de forskellige Konstater, har gjort os fortrolige. Den antike Harmonie og Symmetrie har, med al sin ædle Idealitet, noget, hvori vort Syn snarere taber sig i Rumforholdenes *ydre* og *sandselige* Indtryk. Man kunde sige, at den giver den rene arkitektoniske Skiønhedsform for megen Magt; den leder os bort fra den Art af aandelig Betragtning, der vækker Bevidstheden om en heelt anden symbolisk Betydning, en til det Overjordiske opløftet Virksomhed af Tanken og Følelsen, som ikke nøies med den *sandselige* Form, hvor ædel, reen og grandios den end kan være; den trænger snarere til saadanne Former, der drage os bort fra Materien, eller gennem dennes Konstskikkelser og disses eiendommelige Dannelser, hæver os til en mere aandelig Virksomhed, en indvortes Stemning, hvis Skiønhedsfølelse er mere poetisk og mere religiøs, end nogen Betragtning af antike Konstværker kan frembringe eller nære.

De ovenfor antydede arkitektoniske Indtryk, som i deres Art og Natur, uagtet de udgaae fra rene og ædle Konstformer,

dog under disses Fremtræden midt iblandt vore moderne Huse, i vore Gader og paa vore offentlige Pladser, altid beholde deres overraskende fremmede Charakter, have vi Leilighed nok til at modtage i de Bygninger, som især udmærke *Hansens* Konstner-virksomhed, ja saa at sige næsten ganske udfylde den. Hans Smag, hans Konstideer, hans hele Tilværelse som Architect var saa udelukkende hentet fra den antike Verden, at jo høiere han steg i sine Productioner i den Konststart, hvori han virkede noget stort og betydeligt i vort Fædreland, desto mere forkyndte hans Værker, at hiin Smag ganske beherskede ham. Alt hvad der ikke tilhørte den, eller hvad der stred imod den antike Charakter, var ogsaa hans Natur modstridende; den skiønneste Middelalders-Bygning var ham en smaglös og konstlös Forvildelse af arkitektonisk Virken. Det er saaledes let forklarligt, at han forkastede ethvert Forsög paa at restaurere den afbrændte Fruekirke i noget Slags Gothisk Stil; og han gjorde paa sit Standpunkt vel deri. Han vilde have savnet alt Anlæg til at behandle denne Stil; han vilde have blandet den med ueensartede Elementer, og frembragt et Værk uden *Eenhed* og *Heelhed*. — Jeg tör imidlertid ikke vedkiende mig den Mening: at Hansens Restauration af Kirken har kunnet tilegne sig disse Egenskaber; uden at jeg derved vil afgiöre, om nogen anden Architect, der skulde have benyttet dens Grundvold, Mure og Taarn, uden at anvende Middelalderens ældre og rundbuede Stil (hvilket jeg antager baade for mueligt, og ikke forbundet med stor Vanskelighed) vilde have været heldigere end *Hansen*. — En temmelig almindelig Erfaring har imidlertid bestyrket, at hverken hans ypperlige doriske Söilehalle og Indgang, eller det Indre af Kirken — der paa det nærmeste danner en blandet Mellemting af et græsk Tempel og en christelig Basilica — har kunnet vinde almindelig Erkiendelse, eller et saadant Bifald hos Mængden af Folket, der grundede sig paa en indvortes Fortrolighed med Stilen, en bevidst eller ubevidst Smag for den her i Landet aldeles fremmede og ubekiendte kirkelige Bygningsmaade. —

Det har vist nok kun været meget Faa, som ved første Gang fra den storartede Söilehalle at træde ind i dette Tempel, ikke have fölt sig overraskede og forbausede ved en höitidelig Charakter, der i taus og kold Storhed fylder det höie og vide Rum, som intet uvedkommende Ornament, ingen livelig Farvebrydning deler eller indskrænker. — Men jo oftere man har seet Kirken, jo mere vil man föle sig befæstet i den Tanke, at den er et Værk af en anden arkitektonisk Idee, end den enten catholsk- eller luthersk-christelige. Det er snarere Bygmesterens Individualitet, hans egen Smag og Forkiærlighed for de Gamles Konst, som her har afpræget sig i Former og Decorationer — det er ikke den kirkelige Stil, der lige fra Middelalderens gigantiske Cathedraler og deres med den höieste Forvovenhed og Sikkerhed opmurede gothiske Taarnspiir, indtil vore ligesaa beskedne som eiendommeligt nationale Landsbykirker, har gjort os fortrolige med en Bygningsmaade, ved hvilken vi hverken spørge, hvorfra den er udgaaet, eller hvilken Tidsalder den tilhører; thi vi föle os fra Barndommen af hjemme i dens Værk.

Mange sige nu i övrigt, at Hansens Basilica har först faaet sin fulde Betydning, sin Udfyldning i arkitektonisk Skiönhed, ved de ædle Værker af Thorvaldsens store Genius. Dette er paa en vis Maade sandt; og Vor Frue Kirke har ogsaa först vundet uberegnelig meget i den almindelige Stemning og i et større Bifald hos alle Folkeclasser, siden Christusbilledet paa Alteret, Daabsengelen, og Konstnerens Mesterværk, Apostlerne, pryde Kirkens Chor og Langskib. Men det vil prøves og erfares, og Erfaringen uden Tvivl meer og meer bekræfte sig, at det er disse Værker af Thorvaldsens Konst og Begeistring, som man i Særdeleshed beundres og fængsles af — meer endnu end af Kirkebygningen selv. Ganske naturligt kan det da falde os ind at spørge: er Kirken altsaa bygget som et Slags Museum eller Glyptothek for endeel af Thorvaldsens Hovedværker? — eller ere disse bestemte til at ophæve og modvirke den Forestilling, at vi finde os i et fra det antike Hedenskab overført Tempel? —

Paa den anden Side synes man ogsaa at kunne forudsætte, at en Architect, der saa udelukkende hyldede den antike Stil, som Hansen, ikke har havt oprindelig eller afgjørende Deel i det Mislykkede og Forstyrrende i den Blanding af *græsk* og *christelig* Konst, som paa flere Maader ytrer sin uharmoniske Virkning i Vor Frue Kirkes Architektur og i dens Konstprydelser. Jeg erindrer ei, om det ikke allerede af nogen Fremmed er bemærket: at uden Hensyn til den plastiske Charakter i Thorvaldsens *Christus-Figur*, hvis Skikkelse jeg vilde kalde høi og ædel, men ikke *ideal* — en Egenskab, som *her* maaskee er uopnaaelig — bliver det altid meget tvivlsomt, om en Statue, hvor Öiet stærkt hendrages til det *Legemlige* i Former og Drapperie, er paa sit rette Sted, paa Alteret i en protestantisk Kirke. Jeg tilstaaer i det mindste, at en saadan Tvivl altid har været stærk hos mig; at det fra Begyndelsen har forekommet mig, som de heelt beklædte Apostel-Statuer i denne Kirke tilfredsstillende Smag og Følelse, den religiøse og den artistiske Sands, meer, end Christus-Statuen, uagtet dennes ædle, plastisk-talende Stilling og Udtryk; og at jeg tillige har fundet, at den modsigende Dobbelthed og Contrast imellem *christelig Plastik* og *græsk Architektur* fremtræder stærkest gennem Opstillingen af Thorvaldsens Johannes-Gruppe i en *dorisk* Fronton af den reneste antike Stil. Det kunde synes som man allerede ved Gruppens Opstilling paa dette Sted har villet forberede den Indtrædende paa, at han heller ikke i Kirkens Indre kunde vente sig Konstens fuldkomne Eenhed og gennemførte Harmonie.

Hvis der er Grund til at sige, at denne Harmonie allerede er bleven brudt derved, at uagtet Kirkens arkitektonisk-pragtfulde Hovedfaçade og Hovedindgang — naar vi see ganske bort fra Taarnet — bebuder en fuldkommen antik Bygning, saa möder det Indre os med et Indtryk, der vel ikke er uden Slægtskab med det, som tilhører Portalen og Colonnaden, men dog har modtaget *Til sætninger* af en anden Stil og forskiellig Charakter: saa maa det saa meget mere, naar vi først holde os til *Architekturen*

som Hovedelement, forekomme os, at den *Eenhed*, der kan og bør findes i en reen og fuldkommen Kirkebygning — det være nu i antik eller gothisk Stil — fattes i Vor Frue Kirke. — Vel tør det siges, at Öiet hverken stödes eller saares ved alt for fölelige Mangler i Rumforholdene; og jeg har allerede yttret, at det förste Indtryk, som Beskueren modtager, er et mägtigt og oplöftende. Men Tilfældet er med enhver stor Pragtbygning — og særdeles en Kirke — at vi sielden ville nöies med et saadant Totalindtryk, der mangengang kunde være skuffende, eller mangle udholdende Varighed. Er Indtrykket stærkt og storartet, da forlade vi Kirken med den Tanke, at det vil vedligeholdes og bestyrkes ved enhver fölgende Beskuelse; eller at Indtrykkets Heelhed intet vil tabe ved nöiere og nærmere Betragtning af hvert enkelt Parti. — Men, dersom jeg ikke feiler, vil man giöre den Erfaring, at Forholdet er ikke det samme med det Indre af Frue Kirke, som med dens antike Portal. Denne har i og for sig selv en artistisk Fuldkommenhed, der bliver sig selv liig i Charakter og Virkning. Den sidste gientager sig uden Forandring, saa lidt man betragter det ædle, rene Bygningsværk — hvilket ogsaa deler hiin Egenskab med Christiansborgs grandiose Söilehalle ud imod Ridebanen. — Anderledes forholder det sig med Frue Kirkes indre Architektur. Dens förste Virkning er stor og imponerende, men fremmed og kold. Det arkitektoniske Element fængsler os; det optager ogsaa, ved förste Öiesyn, uden Disharmonie eller Modsætning, Virkningen af Thorvaldsens Statuer, som Værker af en Konst, der i Almindelighed let maa kunne slutte sig til hiint Element, fordi begge behöve og gaae ud paa Rummets Forhold; endskiöndt Anvendelsen deraf i Konstens og Skiönhedens Tieneste er meget forskiellig hos begge. Men man vil finde, at Plastikens Konst i denne Kirke har faaet en vis Overvægt, som Architekturen saa at sige ikke taaler — eller hvorved vi efterhaanden bortdrages fra Bygningens Totaleffect. Derved kunde vel endogsaa Beskuelsen enten bringes over i den rene Konst-

sphære, hvor *Plastikens* Formaal bliver det mest giældende, og Kirkens religiøse Bestemmelse træder i Skygge; eller Tanke og Følelse kunde tabe sig i en Synsmaade, som nærmede sig den troende Catholiks, der saa let kan gaae over til at see Helgenbilleder i Kunstværker af den Art, som Thorvaldsens Apostler.

Men det tilhører Architekturen, at den maa giøre sig og sin Bestemmelse giældende, ved og for sig selv. Frue Kirke er ikke bygget for Statuernes Skyld, eller til et Museum, men for Udøvelsen af en protestantisk Gudstieneste. Dens kirkelige Architektur maa saaledes, uden at underordnes noget andet Konsthensyn, opfylde de tekniske Fordringer som Bygningens praktiske Öiemed foreskriver, ligesaa fuldkomment som Grækenlands Templer, eller Middelalderens catholske Cathedraler. Uden at ville gaae dybere ind i Undersøgelsen af det Spørgsmaal: om den protestantiske Kirke efter Reformationen har været i Stand til at udvikle en virkelig særegen Bygningsstil, der kan giøre Fordring paa Konstcharakter? (hvilket jeg for min Deel ikke har været i Stand til at opdage) vil jeg kun bemærke det almindeligt bekiendte: at heller ikke Fruekirke er fri for acustiske Mangler, som Slotskirken i endnu større Grad frembyder for den geistlige Talers Tilhørere — og som der siges, allermest for *dem*, for hvilke Slottets Capel nærmest og fortrinsviis skulde være opført. — Vi tör i Danmark neppe sige: at Frue Kirke opveier denne architectoniske Mangel ved dens fortrinlige Egenskaber til Udførelsen af geistlig Musik og store Kirkeconcerter; eller ved det opløftende Syn, som den, under tilstrækkelig stærk Aftenbelysning, frembyder ved de forskellige store og magiske Lysvirkninger, som Hvælvingens Form, Söilernes Stilling og Choret's Bygningsmaade hielpe til at danne. Man kunde være nær ved at forestille sig, at dette var en Hoved-Idee, der ubevidst havde foresvævet Architekten, da han udkastede og udførte sin Plan til Kirkens indre Bygning. Ved en saadan Belysning forringes i det mindste den altfor stærke Virkning, eller

den isolerede tiltrækkende Kraft, som Thorvaldsens Apostelstatuer udöve ved Dagslyset. Disse plastiske Kunstværker indtræde da i deres rette Forhold; de smelte mere sammen med Architekturen, og underordne sig denne; imedens de i sig selv vinde ved den magiske Glands, hvori deres ideale Skikkelser aabenbare sig under den kunstige Belysnings Tryllevirkning. Denne synes desuden at formindske den materielle Sværhed, hvis Tyngsel ved Dagens Lys ligesom nedtrykker Synets Flugt, og ved overflødigt massive Dimensioner i Skibets oplöftede Söilerader bortröver en Deel af Kirkens Rumfylde, som desuden taber meer, end vinder ved den lange Töndehvælvings uafbrudte Eenhed i Rummet. — Jeg er langt fra at ville gaae ind paa en dybere Fremstilling og theoretisk Kritik af den arkitektoniske Idee og dens Udförelse i Vor Frue Kirkes Indre; men jeg overlader til Sagkyndige at afgjöre, om dette ikke fremstiller et Exempel paa de samme Mangler som man har dadlet hos Brunellesco, Alberti og andre italienske Bygmestere fra Renaissance-Periodens förste Begyndelse; nemlig en halv ufri Blanding af samvittighedsfuld archæologisk Hylding af den antik-romerske Architekturs Hoved-Elementer, med nyere Opfindelser, eller med saa godt som nödvendige *moderne* Tillæg og Forandringer.

Det synes som i det mindste en Deel af den Feil i kirkelig Architektur, som en erkjendt smagfuld og talentfuld nyere Architect (*Heinr. Hübsch*) tillægger i Særdeleshed *Alberti* og hans Efterfølgere, der fortrinligen holdt sig til romerske Monumenter og til Vitruvius, gienfindes i det Indre af Frue Kirke. Hübsch bebrejder nemlig hiin Bygningsstil, at den *fornegter den christelige Kirkes Charakter*. I Stedet for dennes opadstræbende Dristighed, der for Öiet *udvider det virkelige Rum*, indskrænkes og formindskes den synlige Rummelighed ved colossalt tykke og massive Masser af Sidemure og Piller: „Efter den af Alberti indførte *archæologiske* Bygningsmaade” (siger den anförte Forfatter) „sögte man saa nær som mueligt at efterligne den hele romerske Anordning. Man lod den tunge, med *store dybe Cassaturer*

„forsynede Tönnehvælving hvile paa massive, med en kæmpestor „Pilaster-Orden beheftede Muurpiller, bag hvilke Sideskibene afsondre sig, som et næsten ganske tabt Rum.”*) — Ganske bogstaveligt gielder det samme vel ikke om det Indre af Fruekirke; men gjør ikke dens Loft og de tætte, ufornödent svære, höit over Gulvet oplöftede doriske Söilerader, med den massive Undermuring, en ganske lignende Virkning? — Ja en stor Deel af den synligen tunge Architektur kan ikke andet end forekomme Enhver, som tænker paa, at Fornuft og Smag i Forening herske med lige Berettigelse i Architektens Konst, ufornuftigt og uden Fornödenhed anvendt — Enhver nemlig, som forud veed, at den hele Steenvægt i Tönnehvælvingen kun er en Illusion af Træ, og at de colossale Söiler, som bære den, ere lige illusoriske. En *Architektur i Træ* synes, efter den naturlige Forestilling, snarest at forudsætte den störste muelige Lethed og Fiinhed i Former og Dimensioner; men at lade det Indre af en protestantisk Kirke fremstille ligesom en Model i Træ af en halv antik Steenbygning: kan neppe siges at være Konsten i dens Sandhed, eller en Bygmester som *Hansen* værdigt.

Forlade vi vor Hovedstads Metropolitankirke, for at betragte Charakteren og Udförelsen i et andet af Hansens store Konstmonumenter, da kan det vel siges, at han i *Christiansborg Slotsbygning* — og det endog efter den almindelige Mening og Vurdering — overhovedet har været heldigere; ligesom han ogsaa var stillet under mere fordeelagtige Betingelser, end ved Vor Frue Kirke. Som Architect havde han i Slottet et Formaal, der laae den hos ham herskende Konstsmag, og hans Kiærlighed til det Antike, nærmere. Han kunde vel ligesaa lidt her, som ved Kirken, opføre en Bygning i reen græsk eller romersk Stil; og han maatte ogsaa ved Slottet föle sig indskrænket, eller sin Konstvirken mindre fri, da Bygningens Masse

*) „Die Architectur, und ihr Verhältniss zur heutigen Malerci u. Sculptur.” Stutg. u. Tüb. 1847. S. 118.

og dens Rumforhold vare ham forud givne. Men desuagtet gjorde hans Smag og Forkiærlighed for det Anlike ham mere skikket til at restituere en stor Kongeborg, end den afbrændte protestantiske Metropolitankirke. — I det Hele var hans Opgave vel egentlig den, at fornye det ældre Christiansborg; men han opfattede den herskende eller meget udbredte Tanke: at dette Slot altid havde været for svært og colossal i sine Masser. Han forkastede den forrige Bygnings, ved Massens *Storhed* og *Eenhed* mægtige Virkning — hvorom vi endnu have en Erindring bevaret ved den imponerende Façade, som vender mod den søndre Slotsgaard. Han foretog sig at bryde denne Eenhed og at bringe mere Lys og Frihed i Bygningens Indre, og i den skiønne, indbyggede Slotsgaard, ved at afbryde den vestre Hovedfløi imod Ridebanen, og at forene de saaledes adskilte Sidefløie ved en pragtfuld og colossal Colonnade. Paa en Maade lykkedes det ham virkelig, at give Slotsbygningen, seet fra denne Hovedside, en baade ny og ædel, en Kongeborg værdig Charakter; at frembringe et Bygningsværk, der langt bedre slutter sig til Slottets Heelhed og øvrige Architectur og Skikkelse, end Tilfældet er med Frue-Kirkes og Raadhusets, i sig selv storartede Söilebygninger. — Men unegtelig kan desuagtet den Tanke let opstaae, ved at betragte Slottet fra denne Side, og i Forbindelse med de ældre, Ridebanen omsluttende Bygninger og Arcader, hvis Syn og Virkning i det Hele er Stedet værdigt, og hvor man kun önsker den Vanziir borte, som de i Midten forhöiede Overbygninger (Ridehuus og Theater) frembringe: om Hansen ikke havde giort bedre i at opgive det Meste af sin Plan og Stiil, som dog kun omdannede Slottets Yderside, og det ikke engang heel? — Dersom han da havde holdt sig til den tidligere, bedre Renaissance-Stiil, hvorhos en Colonnade dog vel kunde være beholdt, vilde uden Tvivl en større Eenhed og Harmonie imellem Slottets Hoveddeel, Arcaderne, og alle dets Ombygninger og Tilbygninger, være opnaaet. — Imidlertid, dette tilsidesat, tör jeg maaskee i det Hele finde Medhold hos

sagkyndige Kunstnere i den Mening: at Hansen som Bygmester har reist sig det varigste og skiønneste Minde netop i denne Slotsfaçade som den nu er, og i dens herlige Colonnade. Denne har desuden en ypperlig Egenskab: at besidde det, jeg vilde kalde *architektonisk Realitet* — eller at udgiøre, som et Middel til Forbindelse imellem de to adskilte Slotsflöie, en fuldstændig, virkelig og Slottet practisk tilhørende Bygningsdeel; og en saadan er noget ganske andet og bedre, end hvad vi skulle modtage allene som et *Ornament*, der isolerer sig selv — eller ved hvilket vi maae tage en eller anden Illusion til Hielp for ikke at anvende den bekjendte Sarkasme: „Kiære Colonner! hvad have I her at bestille?“ o. s. v. — Men vi kunne desuagtet ikke være mindre tilfreds med, at de fra Christian den Siettes Slot overblevne Staldbygninger, med deres Buegange og den prægtige, skiöndt i Stilen modernfranske Portbygning — som er en virkelig *Kongeport* — ere blevne uforandret bevarede. Uagtet deres med den nye Façade til Ridebanen ikke ret harmonerende Charakterer, maa Enhver glædes over, at Branden ikke naaede dem, og at de maaskee derved have undgaaet en ikke altid, enten nödvendig eller roesværdig, men mangen Gang ulykkelig Lyst til Nedbrydelse og Ombygning.

Jeg tör derimod ikke antage, at vor berömte Architect har været lige heldig i at restaurere og decorere Slottets anden Hoved-Façade imod den store Slotsplads. Der kan have været overveiende Grunde til, at Giennembrydningen af Slottet ikke skeete paa denne Side, og at den store Colonnade ikke blev anbragt der, hvor den maaskee ikke havde givet Öiet en overhovedet saa heldig Forgrund, som Ridebanen med sine Arcader; men hvor dens Beliggenhed ud imod Staden, og mod en ved Canalen og Torvet udvidet Aabning i tæt bebyggede Qvarterer, kunde have giort Hovedstadens Indbyggere mere fortrolig med Skiönheden i hiin Façade og dens Söilehaller, end nu, da den har en mere skiult Beliggenhed. — Derimod kan jeg ikke andet end mene, at Hansen ikke har erstattet dette ved sin

Restauration af Slottets östre Hovedfaçade, hvis Söilebygning i Mellempartiet bryder Façadens Storhed, uden i sig selv at have enten hiin *Realitet*, eller nok af den tilsigtede Effect. Heller ikke tilfredsstilles vi ved den i sig selv smukke, correcte, men *isolerede*, eller ved sit Forhold til andre Bygnings-Partier, ikke ret selvstændigt-antike *Forside af Slotskirken*. — Architectens Mening har været, at Slotsfaçadens Mellempartie skulde, foruden ved dens Colonnade og Fronton, udhæves ved den fremtrædende Basis med de Thorvaldsenske Sculpturarbejder, bestaaende af 4 colossale Statuer og Bas-Reliefs; om nu disse overhovedet harmonere med hele Façadens Charakter, og om den for Öiet flade Underbygning, hvorpaa de ere anbragte, kan siges at passe til det Övrige, vil jeg lade være uafgiort. Men en aabenbar svækkende Virkning gör den til en saa stor og storartet Façade alt for tarvelige, snevre, eller til sin Höide smalle Slotsport, der synes ligefrem at modsige: at man her skal söge den egentlige Hovedindgang til Kongeborgen.

Om *Slotskirkens* indre Architectur er der allerede i mange Aar sagt saa meget til Dadel, at jeg ikke vil foröge det med en Stemme, som Kirkens bygningskyndige Forsvarere maaskee ville negte al Gyldighed, eller tillægge en blot individuel og indskrænket Smag. Jeg vil da ikke meer, end holde mig til denne. Jeg vil tilstaae, at naar jeg i Frue Kirkes Indre seer et Bygningsværk, som med en stor Conception, af overraskende og ophöiet Virkning, forener Ufuldkommenheder i sin Construction og i sit arkitektoniske Formaal, der mere gaaer ud paa Skin, end Realitet, mere har givet os en Model i naturlig Störrelse af Söiler og Lofthvælving, end virkelig construeret dem: saa kan jeg derimod i Slotskirken ikke finde meget meer, end en *kold* Realitet, som mere tilhörer *Slottets*, end *Kirkens* Architectur, og som heller ikke ganske synes at svare til det, som Forhallen eller Portalen, med sin isolerede, reen græske Söilebygning bebuder.

Naar vi tilsidst ville søge at sammenfatte Hovedtrækkene af denne Bygmesters Charakteristik — og derved fremstille det Eiendommelige i den sidste betydende, navnkundige danske Architects mangeaarige Konstnervirksomhed: da maae vi først fremhæve den Egenskab hos *Hansen*, at han var en meget grundig Kiender af den gamle Verdens Architektur i dens græske og romerske Stiil; og at hans Ideer, hans Opfindelser, og hans practiske Udførelse af *store* Bygningsplaner vare saa at sige udelukkende henvendte til en Fornyelse og Efterligning af antike Bygningsformer og Bygningsmaader. Hans artistiske Hovedtanke var saaledes virkelig beslægtet med *Thorvaldsens*, for hvis Siæl det havde aabenbaret sig, at det maatte komme til en heel Gienfødelse af Sculpturen, efter de ideale Forbilleder, som den *græske Plastik* havde fremstillet, dersom man i Billedhuggerens Konst vilde frembringe en saadan Restauration af det Skiønne, som i denne Konst fuldenkte, hvad Canova vel havde begyndt, men med en Tendents, der endnu betydeligt helder til det Pittoreskes Natur og Eiendom, og derfor blev staaende paa Halvveien. Ogsaa Hansen havde Anelsen om, at Architekturen paa Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede var siunken hen til den største Grad af Uvished, Tomhed og Fattigdom i Alt hvad der kunde henregnes til egen Stiil, Smag, Charakter og Nationalitet. Man havde med en vis artistisk Væmmelse vendt sig bort fra og forkastet det 18de Aarhundredes udartede franske Stiil, som ogsaa havde oversvømmet Tydskland, hvor der byggedes meget i dette Aarhundrede; ligesom denne Stiil ogsaa havde fundet Veien ind i vort Fædreland og dets Hovedstad. Men Forholdet var hos Architecten heelt anderledes, end hos Billedhuggeren. Thorvaldsen kunde regenerere sin Konst, fordi den kunde holde sig til den rene artistiske Production; og han kunde tilegne sine Værker en fuldkommen Frihed, der var ganske uafhængig af Tidsfordringer og af praktiske Öiemed.

En Bygning er til, ikke blot for at *betragtes*, men for at

benyttes; den er til med en Hensigt, udenfor Konsten. En Statue er kun til for at beskues som et Værk af Konstens ideale Skabningsevne, med andre Ord, som en Aabenbaring af den *organiske* Skiönhedsform, og det fortrinligen hos Mennesket. Naar Hansen derimod vilde bringe Architekturen tilbage til en ædlere og renere Konststil, der herskede for et Par tusinde Aar siden hos den gamle Tids, i Skiönhedens Verden levende og saa at sige hjemmefødte Folkefærd: da maatte han, dersom hans Tanke ikke havde været ganske nedsænket i en udelukkende Synsretning og Smagsdannelse, tillige være bleven sig bevidst, at græske Bygninger, i hvilket Land de endog fremtræde, for det 19de Aarhundredes Sands og Öie blive ikke allene fremmede Phænomener, og unationale i Synsformerne; men ogsaa for en stor Deel fremmede, ubeqvemme, upractiske i deres Indretning for Bygningernes Bestemmelse og Brug.

Det sidste Moment ville vi dog sætte tilside; fordi det i det mindste er tænkeligt og mueligt, i de fleste Dele at indrette en Bygning til fuldkommen *modern* Anvendelse eller Beboelse i det Indre, ved Siden af at give dem udvortes en temmelig fuldstændig *antik* Form; dersom man kan overtale sig til at frembringe en i sig selv saa urimelig, saa usammenhængende Skuffelse. — Derimod bliver det öiensynlig klart for enhver fri og uhildet Betragtning, at Hansens Bygninger, saalænge de ere til, under de nuværende Verdens- og Culturforhold ville blive ikke blot fremmede, men i deres Charakter ufattelige og uforstaaelige for den almindelige Folkesands hos Beboerne af den Hovedstad, hvor de vel udgiøre arkitektonisk pryden *Momenter*, men ikke slutte sig til en almindelig herskende Bygningsskik, som Værker af den nærværende Verdens Smag eller af en national Bygningskonst. — Disse anseelige, betydende, tildeels i sig selv ædle og skiønne Bygningsværker have derfor ogsaa i betydelig Grad isoleret sig fra deres Omgivning, og fra den nulevende og efterfølgende Generations Bygningsmaade og Fordringer til Bygmesterens Virken. Hansens

Architektur har i det Hele, og i Forhold til dens Betydenhed, været af meget ringe Indflydelse i Danmark. Dens ædle Reenhed og Høihed i antike Former og Ornamenter, maatte, som det synes, i det mindste have yttret sin Virkning paa Elevers og yngre Efterfølgeres Smag og Udvikling; men deraf har hidtil intet mærkeligt været at spore. Den kirkelige Bygningskonst, som i det saakaldte „fattige“ Sverrige i dette Aarhundrede har hævet sig paa en mærkelig Maade, ligger i Danmark heelt brak. At Landsbymenigheder selv lade bygge eller restaurere deres Kirker (til det sidste især kan en Mængde af vore eiendommelige og mærkværdige Middelalders Landkirker frembyde mangfoldig Leilighed og Trang), er hos os en uhørt Sag. Enkelte Kirker, som Godseiere have ladet opføre eller restaurere, ere for det meste enten ubetydelige, smagløse, uden Kirkestiil, eller vandalerende Fordærvelser af det 13de Aarhundredes Bondekirker. — Vende vi os til civile Bygninger, da mener jeg, vi skulle søge længe og smaaligt, for at finde et eller andet Spor til reen Smag eller Konst i landlege Bygninger. Hvorledes mange større offentlige Bygningsværker ere behandlede, maatte man helst søge reent at glemme. Den samme Architect, der paa en uheldig Maade opstillede en Contrast til Hansens Stiil og Værker, i en offentlig Bygning, hvis karakterløse Ydre kun røber nogen Formløshed og egensindig Forkastelse af Skiønhed: har vel i et andet, artistisk bedre og smukkere Bygningsværk villet oprette noget af hvad der berøvedes den arkitektoniske Konst i Hovedstaden. Men Bygmesteren har ikke hævet enhver Tvivl, om han ved et Værk fra det 19de Aarhundrede, der skylder en udmærket heldig og skiøn Localitet saameget af dets Virkning, virkelig har overgaaet den ældre nedbrudte Bygning fra det 18de Aarhundredes Midte, som sluttede sig langt nærmere til dens arkitektoniske Omgivnings Charakter; og hvis Ophavsmand aldrig vil tabe den Ære, han indlagde sig ved en sømmelig og høist roesværdig Skaansel, som han viste imod uerstattelige arkitektoniske Monumenter og Levninger fra For-

tiden. Den selv hos os næsten uhörte revolutionair-vandaliske Iver, hvormed man i vore Dage destruerede disse, ja endog var nær ved at forberede en af Danmarks ypperste Kirkers bratte Ödelæggelse — hörer til de sorgeligste Erindringer i Danmarks Bygningshistorie; og det var mere ønskeligt, end det er muligt, at den, indtil det sidste Minde, kunde udslettes. — Men, for ligesom at drive Spot med al Ærbødighed for Konstens Monumenter, har man endnu villet vanzire den samme Kirke med en urimelig, ja næsten latterlig, Öiet skuffende, historisk Sands og Smag forvildende Tilbygning; en i sin Anvendelse paa dette Sted upassende og barok Indgangsportal til en af de ædelste og reneste Kirker i Middelalderstil, som findes i vort Fædreland. Og ligesom for tillige at give vor Tids *civile* Bygningssmag i Danmark sit rette Skudsmaal, har man ikke langt fra denne Kirke opført en offentlig Stadsbygning, der maa forekomme os som en Satire paa den i Smagen fiint dannede Konge, som her maa have fundet sit Navnetræk smagløst misbrugt.

Man tör vel i det Hele sige, at Architekturen i vore Dage er den uheldigste af alle Konster. Bygmesteren — der maa blive sig bevidst, at han lever i en Verdensalder, som overhovedet har tabt den ideale, man kunde ogsaa sige, den troende eller religiöse Sands for Konstens Værker — er deri endnu langt mindre begunstiget, end Maleren og Billedhuggeren, at han endogsaa savner en Konst-Atmosfære, en i Tidsalderen herskende arkitektonisk Smag og Stil — var den endog ikke ganske reen, værdig, eller ædel i sin Charakter. Renaissance-Stilen betragtes sædvanligen som et Affald fra Skiønheden; den er dog i det mindste en Stil, som har Egenhed, og en bestemt, endskiöndt noget fleersidig Charakter, hvori Middelalderens gothiske eller tyske Stil blev afbrudt og tilsidesat; men ved en svag Tilslutning til den antike Bygningskonst dannede Renaissance-Stilen gradviis en Overgang til den nye Tid, der imidlertid hverken har kunnet holde paa det Antike eller

Moderne, paa det Classiske eller Romantiske i Architekturen. Denne bestaaer i det 19de Aarhundrede — naar Talen er om større offentlige, eller Pragtbygninger — overhovedet i en, i Architektens subjective Forkiærlighed grundet, vilkaarlig Optagelse af uddöde Bygningsformer, der blive lige fremmede for den nærværende Tids Smag, hvad enten de ere græske, romerske eller gothiske. — I det Hele — som man Aar for Aar kan erfare af den største Mængde af udstillede Planer og Tegninger — hersker vistnok endnu en Tilböielighed for den antike Bygningsstiil, der ved Academie-Skoler og Studier holdes i Live. Men man seer tillige, at Architekterne selv maa have den Fölelse: at jo mere denne Stiil reproduceres, desto mindre kan den föie sig efter Nutidens tilvante Smag eller Mode, og desmere vil den stöde imod overveiende og reent uafviselige Fordringer. Man vil og kan i vore Dage, hverken i Nord eller Syd, dyrke Gud i græske Templer, eller boe i pompeiske Huse. Bevidstheden herom kan ikke heller blive fremmed for Architekten; den gaaer over i hans Ideer og Bygningsplaner. Naar han lader en sund Eftertanke raade, maa denne kunne sige ham, at hans Konst vel har Grundformer og Grundsætninger, practiske Hensyn og Færdigheder, tilfælles hos alle Nationer; men den har ikke, som Malerkunst og Sculptur, Idealer, der ere evige, som Skiönheden, og der saaledes med samme Gyldighed forplante sig fra Slægt til Slægt og hyldes i eet Aarhundrede efter det andet. Architekten söger da at redde hvad han kan af det Antike, hvormed Studier og Reiser have gjort ham fortrolig; men naar han fra sine ideale Planer og Tegninger skal gaae over til virkelige Bygningsværker, da bliver der sielden Tale om andet, end at giöre et nyt eller ombygget Huus saa beqvemt, beboeligt og for Eieren indbringende, som det kan blive. En enkelt Gang kan vel Architekten i en ny Bygning faae Leilighed til at producere et Foster af Lune eller Særhed — hvorpaa vor Hovedstad heller ikke fattes et Exempel i stor Stiil; men langt oftere er det, enten Mode eller

Fordeel og Speculation, som han maa følge og adlyde. Der-
 som han selv havde Smag og Strenghed nok til f. Ex. at ville
 protestere imod en heel Undervaaning i et Huus, sammensat af
 Jernsöiler og Glasskiver, der synes at skulle bære Husets tre
 eller fire andre Etager — da vil det ikke hielpe ham til noget.
 Talen er her ikke om at tilfredsstille en arkitektonisk Idee,
 Smag eller Stil — men om det, som Leien af Boutiken og
 det övrige Huus kan indbringe.

Saaledes har man i den nyeste Tid, da ikke Bygnings-
 konst, men Bygningsmanie, ledet af Speculation, er bleven
 herskende i vor Hovedstads Udvidelse og Ombygning, begyndt
 en fuldstændig Oplösning af alle Begreber om Eenhed, Har-
 monie, national Charakter, ja endog af enhver Tidssmag eller
 Overeensstemmelse i Retning og Tilböielighed for en vis Byg-
 ningsstil og Smag. Imedens man fra Hamborgerne har laant
 Ombygningen af moderne Hoteller og Borgerhuse til store,
 civile Caserner: synes man at have stumpeviis overfört nyere
 Frihedsideer til Architekturen, eller til lovlöse og dvergagtige
 Copieringer af de mest forskellige Perioders Stil i enkelte
 Boliger og Smaahuse. Saa langt er det fra, at Hansens antike
 Monumenter have udövet nogen giennemgribende Virkning paa
 at rense og forbedre den arkitektoniske Smag, at man ved
 Siden af hans Slot og Slotskirke har reist en ved sin Bestem-
 melse og sit uvurdeerlige Indhold betydningsfuld Bygning, hvis
 for Nationen eller for Mængden saa at sige ubegribelige Stil,
 i sin ægyptisk-etruriske Yderform, er bleven opblandet med
 national-danske Fresco-Malerier. Her er det ikke Konsten eller
 Skiönheden, som har hersket og virket. Det er en vilkaarlig
 og prosaisk-individuel Egenhed, som har faaet Raadighed.
 Man kunde saaledes tænke sig det Tilfælde, at en rig Borger eller
 Jordbruger lader bygge et Huus eller Landsted, som Architekten
 opförer i reen græsk Stil. Bygherren har intet at indvende
 imod Huset; men da det er færdigt, forlanger han et Taarn i
 normannisk-gothisk Stil tilföiet, eller han vil have spidsbuede

Vinduer, og Murene overmalede i chinesisk Smag; og Architekten er tvungen til at følge den selvraadige Bygherres Villie. Der have vi oplysende Sidestykker til den ovenfor berørte Blandingsproces i en Bygning, af paafaldende besynderlig og uharmonisk Charakter. Vi have saaledes egentlig ingen Grund til Overraskelse eller Forundring, naar vi midt i en tarvelig og beskeden Huusrække i en af vore Forstæder, finde en Bygning, som man kan antage for et catholsk Capel, eller noget lignende; eller naar vi paa et mere i Öine faldende Sted inde i Staden stöde paa to ganske nye Huse, hvor Architekten synes at have villet lege med Contrasten, ved at sætte en gothisk Sminke paa det ene Huus, og give det andet en ret takkelig italiensk Yderside. I Grunden har han maaskee villet bygge en Satire over Tidens Smagsnegationer. Disse ville, dersom de skride frem i samme Retning og i tilsvarende Progression, om-sider giöre Kiöbenhavn med sine Forstæder, hvor vi da fremdeles kunne vente os Huse i egyptisk, assyrisk, indisk, chinesisk og maurisk Stiil, til et Prövekort paa enhver eftergiort og mislykket eller forfusket Bygningssmag, laant hos alle Nationer, som have havt deres Cultur- og Konst-Periode i Verdenshistorien.

Jeg vilde slutte disse faa og ströede historiske Bemærkninger over nyere Tidens Bygningsforhold og Bygningssmag i Danmark, eller egentlig i Kiöbenhavn, med en kort Betragtning over de samme Forholds Skiebne og nærværende Skikkelse hos vore Gienboer. Rettere var det fornemmelig et enkelt mærkeligt Phænomen, hvortil jeg vilde indskrænke mig, en enkelt Mands Ideer og deres virkelige Udförelse i arkitektoniske Værker, som jeg nogle Öieblikke vilde opholde mig ved. Thi det forholder sig i Sverrige, eller navnlig i Skaane, ligesom hos os, og fortrinligen i Kiöbenhavn. Vil man paa begge Steder see sig om efter nogen ny, i vore Dage stor eller karakteristisk fremtrædende Kraft og Virken, nogen betydende, eiendommelig

Gierningsmand, fra hvem en saadan Virken, en alvorlig Stræben efter Reform og Gienfödelse i Architekturen er udgaaet: saa ville vi dog hos os egentlig kun standse ved eet Navn: *Hansen*, ligesom i Sverrige ved *Brunius*. Men da det, som bekendt, er under heelt andre ydre Betingelser, i Bygninger af en meget forskiellig Natur og Bestemmelse, at begge disse Kunstnere have övet og udviklet deres Virksomhed: saa have de ogsaa i deres individuelle Smag og Grund-Idee været saa at sige *væsentlig modsatte*; ligesom begges Stræben og Virken i Bygningskonsten har haft forskiellige Udgangspunkter i Dannelse, og en forskiellig Fremgang og Udvikling. Derimod have de paa den anden Side, uagtet disse Grundforskueligheder, haft et vist Slægtskab, en Liighed i Aand og Tanke, der vel kan bringe dem under eet og samme Synspunkt. Begge have haft en stærk Fölelse af den fuldkomne Charakteerløshed, den Mangel paa egne Konst-Ideer, eller paa en enten traditionel eller national Smag i Architekturen, der fandtes hos ethvert Folk i Europa paa Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede. Kunde det vel falde Nogen ind at paastaae, at der paa den Tid gaves noget Slags *italiensk, fransk, nederlandsk* eller *tydsk* Bygningsstiil — den være god eller slet, reen og ægte, eller falsk og smaglös? — Enhver Architect komponerede sin Plan og sine Tegninger efter egne Indfald, laante noget i een Stiil, noget i en anden, eller byggede reent uden Stiil — og var gierne heldigst, jo mere han holdt sig til blot Simplicitet, til gode eller antagelige Proportioner, til et tækeligt Udvortes, uden Pilaster-Prunk eller andre paaklignede Ornamenter og Konstlerier uden Betydning. Man havde saaledes (allerede i det 18de Aarhundrede) begyndt i *England* at udvikle et Slags national Stiil i Landbygningskonst („*rural Architecture*”), der synes at have udviklet sig til en vis Eiendommelighed. Hansen har maaskee heller ikke været ganske fremmed for denne Stiil i de Landhuse og Bygninger af lignende Art, som han opførte ved Altona, og paa et og andet Sted i Danmark. Da

det derimod galdt noget Større og Höiere — Opbyggelsen af Kongeborgen, og Restaurationen af nogle af Kiöbenhavns betydeligste offentlige Bygninger: da fandt Hansen i Samtiden ingen Forbilleder, ingen afgjort Charakter eller Retning at holde sig til; han maatte bryde sig en ny Bane, og han valgte den, hvor han fölte sig mest hjemme: at forplante en reen antik Bygningsstil til Danmark.

Det er gaaet *Brunius* paa en ganske lignende Maade; men med et höist forskielligt Resultat, som begge Architecters afvigende Individualitet og ydre Vilkaar allerede tilstrækkeligt kunne forklare. Hansen gik til sine Bygningsværker med en fuldstændig technisk og artistisk Dannelse, og en allerede lang practisk Övelse. Han havde et Navn for sig, Regieringens Kaldelse, og en offentlig Embedsstilling, hvori han ikke let vilde finde anden Modstand eller Hindring for sine store Planer, end den, som nogen Indskrænkning i Pengemidlerne kunde medføre. Professor Brunius fremstod som en af Naturen allene kaldet Autodidakt, der (med Undtagelse af Siælland, og længere hen Norge) ikke kiendte noget andet Land, end Sverrige. Da han paa en ganske usædvanlig Maade, i en fremrykket Livsalder, efterat have opoffret sine Ungdoms- og Manddoms-aar paa de gamle Sprogs Studium, med et ikke almindeligt Talent som nyere latinsk og græsk Poet, fölte sin tidligere Ungdomslyst til Bygningskunst vaagne hos sig med overveiende Drift: skulde man snarest kunne vente sig, at han, efter sin Stilling og sit Lærefag ved det sydsvenske Universitet, havde vendt sin Tilböielighed til den antike Architektur. Men netop det Modsatte indtraf. Den mærkværdige Bygning, Knud den Helliges Domkirke, i gammel saxisk Stil, som Brunius i mange Aar havde havt for Öie, og hvormed han tilfældigviis som academisk Tilsynsmand ved et betydeligt Restaurationsarbejde, hvilket Kirkens Tilstand gjorde nödvendigt, kom i nærmere Beröring, gav ham en heelt anden og eiendommelig Udvikling. Han maatte for at blive Bygmester, baade selv lære af Ar-

beidere, som vare hans Tilsyn undergivne, og han maatte blive deres Lærer, saasart Arbeidet skulde hæve sig over den blotte Haandværksgierning. Han maatte anvende baade en tidligere, ved Bekiendtskab med mange af sit Fædrelands gamle Kirkebygninger erhvervet technisk Kundskab, og Studier af theoretiske og historiske Værker om Architekturen, for at kunne tilvænne og oplære Muurfolk til det for længe siden aflagte og bortglemte Arbeide, at anvende hugne Steen til at restaurere hele Masser af bortsmulrede og skadede Dele i Kirkens Mure, Piller og Grundvolde. Brolæggere og Muursvende maatte han danne til Steenhuggere; knap en eneste af dette Slags Gierningsmænd fandtes i Lund; og der har siden været Tider, da han kunde anvende tyve til tredive saadanne Arbeidere for at tilhugge Granit og Sandsteen til Bygningsarbeidet ved Domkirken. Med dette hengik en Række Aar, og Professor Brunius, der i saa lang Tid med hver Dag blev mere fortrolig med den i Massen colossale, men af et mindre varigt Materiale opførte Domkirke, optog meer og mere den i samme herskende Bygningsstiil i sine Ideer, og som et Forbillede for den architektoniske Smag, han foretog sig at kalde frem af fem til sex Aarhundreders Hvile.

Den *rundbuede*, saakaldte byzantinske Stiil, der var et Slags Overgang fra den gamle Verdens Bygningskonst til den nyere, christelige, hvis Charakter egentlig først fuldendtes i den spidsbuede, *romantisk*-gothiske (man kunde kalde hiin den *antik*-gothiske) blev det Ideal, Prof. Brunius foresatte sig at realisere, for at vække en nyere national Stiil i et nordisk Land. Uden Tvivl har, som allerede er bemærket, Domkirkens Architektur lagt Spiren til denne Idee hos Brunius; men man kan vel antage, at den er bleven næret og understøttet ved Bevidstheden om, at den ældre rundbuede Stiil ved ulige lettere Midler lod sig fornye, end den sildigere normannisk-gothiske, med dens hele ornamentale Rigdom og Pragt. Enhver kan imidlertid let indsee, hvor langt Brunius var fra heri at hylde, eller

lade sig lede og understøtte ved nogen Tidssmag eller Mode; og hvor meget han snarere, ved et saadant Foretagende, og ved at fremtræde som selvlært og heterodox Architect, maatte vente sig Modstand og Hindringer overalt hvor han kom i Berøring med skolelærte Bygmestere, eller med Auctoriteter, Intendantur, og den fornemme Verdens Smag eller Luner. Der maatte en personlig energisk Kraft til at overvinde saadanne Hindringer; men der behøvedes ligesaa nødvendig — ikke saameget Talent til at udkaste store Bygningsplaner og stille dem i et glimrende, indtagende Lys, (hvilket sidste Brunius altid har forsmaaet) som en afgjort og umiskindelig Grundighed og teknisk Dygtighed som Bygmester. Disse Egenskaber har han vidst at erhverve sig og at skaffe almindelig Erkiendelse. Ved dem har han været i Stand til at trodse Tidsaanden og at trænge igiennem med en alvorlig Opposition imod dens karakterløse Modesmag, dens vandaliske Had imod Middelalderens Bygninger, og den lige skammelige og fordærvelige Ödelæggesyge, som den har anvendt imod Forfædrenes Værker, hvilke Tidsalderen hadede, fordi deres Fasthed og Varighed var en Contrast til dens egne Værkers lette Ubetydelighed; eller fordi den følte sig for svag til at efterligne dem. — Den Grundidee, som Brunius er gaaet ud fra i Alt hvad der hører til Architektorens tekniske Side: at *bygge med de varigste Materialier* og med den *höieste Soliditet*, uden at tilsidesætte en for Bygherren ønskelig Forringelse af Omkostninger ved det strengeste Opsyn, saavel ved Anskaffelse af Materialier, som ved Arbeidets Udførelse og Fremgang, har maaskee været en Hovedgrund til den seirende Kraft, hvormed Brunius har overvundet Hindringer, der vilde have, om ikke reent afskrækket, i det mindste snart lammet en mindre energisk og udholdende Natur. — Jeg kan saaledes gientage en tidligere Yttring: „at der i Prof. Brunius's Bygningsstil og Bygningsmaade ligger en afgjort Retning mod det Stærke, det Varige og det Charakteristiske — og bort fra det Lette, Flygtige, i en Hast opmurede

og overkalkede Yderlige, Ubetydelige og Charakterløse, som udgiör Præget af de allerfleste nyere Bygninger i vort Norden“. Dette i det mindste er en Sætning, som Erfaring vil nöde enhver Sagkyndig, der vil undersøge nogle af hans vigtigere Bygningsværker, til at indrömme. Jeg skal derimod ligesaa lidt negte, at der, i Henseende til ydre Former, til Stilen i disse og hvad der hörer til den ornamentale Deel i Architekturen, langt snarere ville findes stridende Meninger hos saadanne Betragtere, for hvilke det *Ydre*, det for Öiet tilvante Syn af en Bygning, eller det lettere tiltalende og indtagende Udvortes er vigtigere end den strenge Form — Afholdenhed fra Alt hvad der meer er en overflödigg eller undværilig Prunk og Decoration, end technisk Fuldkommenhed, Styrke, Soliditet, ved et Værk af Architekturen.

Imidlertid vilde jeg maaskee være tilböielig til at antage, at Brunius noget meer end nödvendigt har udstrakt denne Afholdenhed, der forsmaaer Alt hvad der kun paa en behagelig Maade *smigrer* et forvänt Öie. Det forekommer mig tænkeligt, at den af ham hidtil saa at sige udelukkende anvendte rundbuede Stiil — saaledes som man ogsaa finder det i visse Overgangsperioder i Middelalderen — deels kunde blandes og forene sig med den spidsbuede; deels kunde modtage en noget rigere Forfinelse i Ornamenten, som uden at skade Grundformerne, vilde skaffe den lettere Indgang i vor Tid. Jeg maa imidlertid tilföie, at med nogle Undtagelser (f. Ex. Bygmesterens eget Huus, og det nu til Bispe-Residents bestemte, isoleret liggende Huus udenfor Staden, hvis oprindelige Bestemmelse var at indrettes til Natural-Museum) indskrænke de *fuldstændige* arkitektoniske Værker, som han har udfört, sig til Landsbykirker i Skaane, og maaskee nogle andre Provindser i Sverrige*). Her har hans Bygningers herskende Cha-

*) Jeg maa tilföie, at jeg først ganske nylig ved en Aftegning i II. Bd. 1 Hefte af Værket „*Skånska Herregårde*“ er bleven bekendt med den for

rakteer, den rundbuede Stiils Simpelhed, dens for nordisk-protestantiske Kirker af mindre Dimension passende Form, og den større Lethed og Frihed, der gives Bygmesteren til at lade Construction, Rumforhold, Lysning, Harmonie imellem en Bygnings Charakteer og dens Bestemmelse — kort det *væsentlig Architektoniske* — være Hovedsagen, allerlettest kunnet herske og giøre sig giældende. I flere, ved Prof. Brunius næsten reent ombyggede, eller af Ny opførte Landkirker i Skaane, vil man kunne overbevise sig om, at han virkelig i den simplere kirkelige Architektur har kunnet tilveiebringe Reenhed og en Öiet tiltalende Harmonie ved Anvendelsen af en rundbuet Stiiil, og med tarvelige, til Menighedernes Vilkaar svarende Midler til architektoniske Ornamenteer.

Paa den Maade kan Brunius siges at have i Sverrige lagt Grund til en nyere, men i sine Elementer gammel kirkelig Bygningsstiiil, der har hævet sig höit over den Smagfordærvelse, som i forrige og i dette Aarhundrede paa den utaaleligste Maade har vanziret, fra Architecturens Side fordærvet og ödelagt en stor Deel gammeldanske Landkirker og Stadskirker, baade i *Danmark* og i *Skaane*. Han har udvirket endnu mere; han har saa at sige gjort Fortsættelsen af en saadan Bygningsfordærvelse, i *Sverrige* i det mindste, umuelig, ved at giøre det Modbydelige i dens Skikkelse endnu mere synligt og i Öine faldende. Hans store og vigtige Restaurationsarbeider (saaledes f. Ex. ved Kirkerne i *Lund*, *Malmö*, *Helsingborg*, *Ystad*, og flere, som jeg nu ikke nöie nok kan angive) have vel ogsaa fortrinligt bidraget til den med hvert Aar stigende Erkiendelse og Indflydelse, som han i sit Fædreland har vundet; og hvis velgiørende Virkning paa en större Ærbödighed imod

flere Aar siden af Professor Brunius udförte Ombygning af en Deel af Herregaarden *Jordberga*. Dette Arbeide, med en meget tækkelig Anvendelse af rundbuet Stiiil, forekommer mig at være lykket Bygmesteren særdeles vel; og at kunne for en Deel tiene til at oplyse eller bestyrke den ovenanförte Mening om en friere Anvendelse af hiin Stiiil.

Fortidens arkitektoniske Monumenter hörer til hans meest afgjorte og udmærkede Fortienester. — Uagtet nu hans Forbillede og hans Indflydelse hos en yngre Architect har fremkaldt en saa mærkværdig og saa forbausende colossal Civilbygning, som *Studentarhuset* i Lund, der af enhver ikke bedre underrettet Reisende vil antages for en Slotsbygning — forekommer det mig dog mindre sandsynligt, at Professor Brunius i Civil-Architekturen vil trænge igiennem med sin reent rundbuede Stiil, eller at han i al Fald ved den vil opnaae meer end at lægge Grunden til en renere, simplere og mere varig Bygningsmaade — i det mindste i det Landskab, hvor han lever og virker. Den strenge, enkelte, al ornamental Charakter forsmaaende, eller i Ornamente alt for meget forældede Stiil, som han fortrinlig hylder: strider for stærkt imod Tidens letsindige, ustadige, luxuriøse og overforfinede Aand. Jo mere *Konsterne* sely, hos den kun for Guld, materielle Reformer og Statsopløsning begeistrede Tidsalder, blive til en Luxusnydelse: jo mindre vil en Architektur, til hvis Grundtræk streng Simpelhed og Aarhundreders Varighed høre, kunne vente sig Indgang hos det 19de Aarhundredes næstfølgende Slægt. Jeg er overhovedet tilbøielig til at mene, at Renaissance-Stilen — som Moden i andre, ringere Formaal, og i en tildeels smagløs, barok og overlæst Maneer har villet nærme sig — i det Hele vil være den, som snarest kunde passe til at blive et Forbillede for vor Tids Architektur; ja jeg vil endog antage, at der ligger en Nødvendighed i denne Tilbagegang, hvis nogentid et Slags Eenhed i Bygningsstiil igien skal danne sig i Europa —, og det en saadan Stiil, der ikke har den underlig kolde, fremmede Virkning paa den levende Menneskeslægt, som Bygninger, forflyttede fra det gamle Grækenland og Rom til det moderne London, Paris, München eller Kiöbenhavn. — I ethvert Tilfælde har *Brunius* givet Tiden en Vækkelse, og Bygningskonstens Dyrkere meer end een alvorlig Erindring; blandt andre den, at

der gives mange Veie til at smigre sin Tidsalders Mode og Luner; men langt færre til at reise Værker, der bringe Ophavsmandens Navn med Agtelse til Fremtidens Slægter, og at saadanne Værker, fremfor eller tilligemed enhver anden anbefalende Egenskab, behöve den grundfaste, varige Construction; ligesom denne igjen behöver, at Bygmesteren aldrig og ingensteds vil glemme, at han maa være *Techniker* inden han vil være *Konstner*; han maa tænke paa Plan og Midler til at reise en til sit Öiemed svarende, brugbar Bygning, inden han tænker paa Stil og Decoration.

Efter at Selskabet allerede i October forrige Aar havde maattet fraflytte sine Værelser paa Christiansborg, har det fra 16de December 1854 til Slutningen af Februar 1855 holdt sine Möder i Universitetets Consistorie-Sal, som dertil af Vedkommende velvilligen var indrömmet, og benyttede nu den 9de Marts for første Gang det nye Locale til sine Möder.

De Værelser paa Christiansborgslot, som Selskabet forlod, havde det benyttet i 50 Aar (dets første der holdte Møde fandt Sted den 2den Januar 1795, dets sidste den 9de Juni 1854; den 3die October 1854 var Selskabets Eiendom flyttet), og det havde i den senere Tid, foranlediget dertil, dels ved Mangel paa Plads til Archivet, dels ved Savnet af et Værelse til sine Comiteemöder, dels ved andre Ubeqvemmeligheder, særdeles meget önsket at blive anviist et större og mere passende Locale. Allerede i Kong Chr. VIII's Levelid havde den daværende Secretair, afdöde Geheimeraad H. C. Örsted, gjort Skridt i denne Anledning, som imidlertid ikke førte til noget Resultat, og Selskabets Medlem, Herr Etatsraad Madvig, opfyldte derfor et i Selskabet almindeligt næret Önske, da han som Cultusminister